

UPPSALA UNIVERSITET
Institutionen för nordiska språk

Joakim Walldén

— *Isländsk fonetik* —

Ett förslag till en beskrivning av
isländskt uttal baserat på auditiv
analys av inspelat isländskt tal

Sammanfattning: I uppsatsen ges ett förslag till hur isländskt uttal kan återges på ett sätt som ligger verkligheten närmre än de normaliserade framställningar som författaren har tagit del av. Detta görs genom en auditiv analys av inspelat isländskt tal, som ljud för ljud och process för process jämförs med ett urval framställningar i litteratur från 1905 till 2002. I resultatet ges exempel på en tillämpning av det förslag som undersökningen har lett fram till. Att det normaliserade uttal som litteraturen ger har påverkats av vad som anses fonologiskt distinkt eller redundant, tycks vara fallet.

D-uppsats höstterminen 2004
Handledare: Pétur Helgason

Innehåll

1	Inledning.....	3
1.1	Syfte & hypotes	3
1.2	Material & metod	4
1.3	Tidigare forskning	8
1.4	Något om isländska dialekter.....	9
2	Undersökning.....	11
2.1	De enskilda språkljuden	11
2.1.1	Vokaler – monoftonger och diftonger	11
2.1.2	Konsonanter.....	22
2.2	Processer på ord- och frasnivå	40
2.2.1	Fricering av <i>r</i>	40
2.2.2	Nasalassimilationer och -bortfall	40
2.2.3	Avtoning av obstruent/ <i>r</i> före initial tonlös frikativa.....	41
2.2.4	Toning av tonlös frikativa (ej [s]) i formord.....	41
2.2.5	Yttrandefinal avtoning – ”slutljudsskärpning”	42
2.2.6	Bortfall av intervokalisk approximant	42
2.2.7	Bortfall av approximant mellan sonorant och vokal	43
2.2.8	Bortfall av approximant före konsonant	43
2.2.9	Bortfall av approximant efter tonlös konsonant.....	44
2.2.10	Bortfall av ordfinal konsonant.....	44
2.2.11	”Trekonsonantregeln”	44
2.2.12	Bortfall av initial frikativa i formord.....	45
2.2.13	Bortfall av ordfinal vokal – elision vid hiatus.....	46
2.2.14	Bortfall av interkonsonantisk vokal.....	46
2.3	Några skillnader mellan uppläsning och spontant tal	46
3	Resultat och slutdiskussion	48
4	Litteratur	54
5	Bilaga – IPA-karta.....	56

I Inledning

”Man skall skriva vad man hör,
och inget annat än vad man hör.”

Johan August Lundell

I.1 Syfte & hypotes

Syftet med denna uppsats är att utarbeta ett normaliserat system för fonetisk transkription av isländskt uttal. Transkriptionen utgår från den senaste versionen av *the International Phonetic Alphabet*, i fortsättningen kallat IPA. Den nu aktuella versionen är från 1996, jfr IPA (1999). Det normaliserade uttal som skall utarbetas vilar förstås på verkligt uttal som analyseras. Se vidare under 1.2 nedan. Syftet är således inte att upptäcka och redovisa varenda detalj eller aspekt av isländskt uttal som över huvud kan observeras auditivt eller instrumentellt; ej heller är det mitt syfte att redovisa alla de otaliga fonetiska variationer som ständigt förekommer. Det senare vore också ogörligt. Att analysera hur t.ex. *s* realiseras i olika kontexter kunde räcka för en uppsats.

Syftet omfattar såväl de enskilda språkljuden som några vanligt förekommande processer. Givetvis är det ett urval av såväl språkljud som processer som presenteras. Fastän t.ex. olika klickljud ofta förekommer i det spontana talet i mitt material, har jag inte funnit skäl att medtaga ljuden i beskrivningen.

Varför behövs då en normaliserad framställning av isländskt uttal? Behövs den alls? Det finns ju redan åtskilliga arbeten som beskriver isländskt uttal, på olika sätt och utifrån olika syften.

Efter att ha gått igenom ett antal beskrivningar avsedda för utländska (ej isländska) studenter är mitt svar på den ovan ställda frågan *ja*. Mitt intryck är att många framställningar avviker allt för mycket från den fonetiska verklighet de beskriver. Inte minst gäller detta de långa vokalerna, tremulanterna och de tonande frikativorna. De ger helt enkelt en allt för stiliserad och tillrättalagd bild. De arbeten som däremot ger en mer verklighetstrogen bild av isländskt uttal har ofta ett mer begränsat användningsområde.

Ett annat skäl till att en ny normaliserad framställning är motiverad, är själva transkriptionen. I den genomgångna litteraturen förekommer ett flertal olika system för transkription. T.ex. använder Goodwin (1905 & '08) det svenska *Landsmålsalfabetet* och Ófeigsson (1920–24) använder en ”Skolelydskrift”. De flesta använder dock någon version av IPA. Se vidare i metodavdelningen under 1.2.

Hypotesen är att många framställningar bygger mer på en etablerad tradition än på verkliga data, och att den bild av isländskt uttal som denna undersökning ger, kommer att avvika tydligt från den bild som hittills har varit vanlig i litteraturen. Jag har också den hypotesen att den "etablerade traditionen" har sin grund i fonologin; det som är fonologiskt distinkt har fått styra beskrivningen, medan fonologiskt redundanta detaljer har uteslutits.

1.2 Material & metod

Materialet består av inspelat isländskt tal. En inspelning (ca 15 minuter) återger en uppläsning av en litterär text. Övriga inspelningar (totalt ca 96 minuter) återger ett samtal mellan två personer, utifrån vad de ser på en karta. Dessa inspelningar omfattar två olika samtalspar. Det är således totalt fem informanter, av vilka en är kvinna:

Auður f. 1979 och från Reykjavík; inspelad 2001.

Jónatan f. 1962 och från Vík (Mýrdalur), senare Vestmannaeyjar; inspelad 2001.

Kristinn f. 1983 och från Vík (Mýrdalur), Reykjavík och Vestmannaeyjar; inspelad 2001.

Óskar f. 1978 och från Reykjavík; inspelad 2001.

Veturliði f. 1958 och från Reykjavík/Kópavogur, Borgarfjörður, Arnarfjörður (Vestfirðir); inspelad 2000-02-08.

Några skillnader mellan uppläsning och spontant tal behandlas i avsnitt 2.3.

Är det då motiverat att analysera en uppläsning? Det beror givetvis på syftet med undersökningen. Då mitt syfte är att skapa ett normaliserat isländskt uttal, lämpat att ligga till grund för läroböcker på olika nivåer, har jag funnit det lämpligt att i materialet inkludera en inspelning av ett uttal som kan förväntas vara lämpat att lägga till grund för ett sådant normaliserat uttal. I uppläsningen förekommer starkare betonade stavelser, vilket är en förutsättning för långa vokaler (monoftonger och diftonger).

Materialet består endast av sammanhängande tal. Detta är i de flesta fall att föredra framför ord uttalade isolerade eller i en bärfras¹, eftersom det är så språk används. Det ger information om hur t.ex. satsbetoning påverkar artikulationen. Isolerade ord är däremot alltid betonade, vilket ger en överklig bild av språket, då de flesta ljud är obetonade i en verklig talsituation (Helgason 1993:3).

---

¹ En bärfras är en fras som omger det uttalande som undersöks, t.ex. *Jag säger ordet _____ nu.*

Materialet analyseras i första hand auditivt, och som ett komplement därtill görs instrumentella analyser. Det senare innebär att spektrogram tas fram i programmet *WaveSurfer*. Utifrån analysen görs en fonetisk transkription och beskrivning, som sedan jämförs med befintliga framställningar, såväl transkriptioner som beskrivningar. Utifrån det analyserade materialet ges ett förslag till hur isländskt uttal på ett bättre sätt, än som jag upplever hittills har skett, kan återges och beskrivas. Med *bättre* menas här i första hand mer verklighetstroget och mindre tillrättalagt. Att få med varje detalj i uttalet har dock inte varit målet; det hade heller inte varit praktiskt genomförbart.

En auditiv metod för vissa problem med sig. Ett är att det auditiva intrycket skall tolkas och beskrivas artikulatoriskt. Problemet härvid är att det inte finns direkt och exakt samband mellan artikulation och artikulationens akustiska resultat. Dels är det så att ett visst *ljud* kan åstadkommas med olika artikulation och dels har varje individ sina unika anatomiska och fysiologiska förutsättningar att åstadkomma detta ljud. Dessa förutsättningar är beroende av bl.a. kön och ålder. Dock har vi som lyssnare förmåga att filtrera bort individberoende "avvikelser". Så kan t.ex. akustiska signaler med mycket olika spektrum uppfattas som "samma" vokal. Här har den auditiva metoden en stor fördel gentemot en instrumentell analys av formantvärden.

Vid auditiv analys måste man givetvis vara medveten om risken att man hör (percipierar) något annat än det som sägs. Det kan handla om kategorisk perception, d.v.s. att om man hör ljudvariationer utmed ett kontinuum, placeras ljud inom vissa intervall i den mest passande av lyssnarens kategorier. Det kan också handla om att man vid analys av ett annat språk än sitt modersmål, "hör" sitt modersmåls ljud. Dessa två risker hänger samman, så att en svensk kan analysera isländskan utifrån sina svenska kategorier. T.ex. har svenskan fyra platskategorier för klusiler: bilabial, dental/alveolar, postalveolar², velar. Också isländskan har fyra, men de är annorlunda fördelade: bilabial, dental, palatal, velar. Med träning lär man sig att undvika dessa fällor – om än kanske inte till hundra procent.

I uppsatsen återges isländskan i regel inte i fonematisk transkription, utan endast ortografiskt, utmärkt med *kursivering*, och i fonetisk transkription, utmärkt med [ ].

I samband med själva transkriptionen finns flera metodproblem att ta ställning till. Ett är att välja transkriptionssystem, d.v.s. vilket fonetiskt alfabet som skall användas. I litteraturen förekommer flera olika system. Goodwin (1905 & '08) använder det svenska *Landsmålsalfabetet*, som är ett system avsett för mycket noggrann transkription av i första hand svenska dialekters ljudbestånd. Goodwin kompletterade

---

² Vanligen kallade retroflexa eller supradentala och transkriberade [d t].

alfabetet med nya tecken för vissa isländska ljud, t.ex. för [y]. En nackdel med landsmålsalfabetet är att de olika tecknen avser att återge verkliga svenska språkljud, t.ex. [e] ”Stockholms e” och [u] ”Bergslags u”. För att förstå [e] måste man således veta hur ”Stockholms e” låter. Bättre är IPA:s artikulatoriskt definierade kardinalvokaler. En annan är den svåröverskådliga mängden tecken, samt att tecken har använts olika av olika forskare under den tid som gått sedan J. A. Lundell skapade alfabetet 1879 ff. Den som vill veta mer om Landsmålsalfabetet hänvisas till Eriksson (1961). Denna titel har jag utgått ifrån vid översättning från Landsmålsalfabetet till IPA. Då Landsmålsalfabetet återges, sätts det *kursiverat* – såsom vanligen görs – och inom [ ] (ej i citat). I förekommande fall används förkortningen ”lm.” för Landsmålsalfabetet i uppsatsen.

Ett annat system är det som används i *Íslensk-dönsk orðabók* (Blöndal 1920–24). Ófeigsson, som har skrivit ljudläran som ingår i inledningen till ordboken, kallar det system som där används ”Skolelydskrift”, och medger att den inte är ”nöjagtig”. Utan de beskrivningar som Ófeigsson (1920–24:xiv) ger skulle ordbokens transkriptioner vara helt obegripliga utom för dem som redan är insatta i isländsk fonetik eller i den aktuella skolljudskriften. De senare torde i dag vara synnerligen få.

Ragnarsson (1969) intar en särställning, i det att han har skrivit en lärobok i isländsk fonetik *utan fonetisk transkription*. Dock återges de isländska språkljuden i fonetisk transkription (IPA) i ett tillägg, ”Íslensk hljóðritun”, (a.a.:74 ff.).

De flesta använder dock – liksom Ragnarsson i sitt tillägg – *the International Phonetic Alphabet*, IPA. Detta fonetiska alfabet utvecklades av *International Phonetic Association*, som då det grundades 1886 hette *Dhi Fonètik Ticerz' Asóciécon*, FTA. Syftet med alfabetet är att tillhandahålla ett system för att återge alla de språkljud som förekommer i världens språk. Att alfabetet har etablerats som en internationell standard framgår snart om man studerar såväl vetenskaplig litteratur som läromedel och ordböcker med uttalsangivelser från senare tid.³ Alfabetet har dock utvecklats sedan det lanserades; senast uppdaterades det 1996. Detta är givetvis viktigt att känna till då man läser äldre litteratur, där t.ex. [ɔ] används för [u], [ɪ] för [ɪ] och [ɛ] för [e]. I sådana fall har man stor nytta av IPA (1999:166 ff.). Svårare är det med tecken som används ihop med IPA-tecken, men som ej är det, t.ex. [λ] för [ʃ]. Också i detta fall har man nytta av IPA (1999:168).

IPA har dock sina begränsningar, som kommer fram då man transkriberar isländskt uttal. Inte minst saknas full uppsättning enkla tecken för tonlösa konsonanter. Istäl-

³ Ett sentida svenskt undantag är *Nationalencyklopedins Ordbok* (www.ne.se), där IPA ej används, till skillnad mot *Nationalencyklopedin* (själva uppslagsverket), där IPA används.

let hänvisas man till hjälptecken (diakritiskt tecken): [˘], som placeras under eller över tecknet för motsvarande tonande ljud: [r ɲ̃]. Tyvärr ingår inga sådana kombinerade tecken i *the Unicode Standard*, den standard för teckenkodning som utarbetas av *the Unicode Consortium*⁴. Detta kan ge problem vid tecken med avvikande bredd, som m och l. En annan brist i IPA är att det saknas en standard för återgivning av diftonger. I IPA (1999) används, i illustrationerna, ofta [au], [aɪ] o.s.v., men också [aw], [aj] o.s.v. Det förra sättet anser jag vara olämpligt då vokalerna är omarkerat sonantiska. [aɪ] bör således utläsas som två stavelser. Detta kan lösas med [̩], som läggs under det tecken som återger diftongens svagare ”del”. Så gör Thráinsson (1994). Därvid uppkommer dock samma problem som vid den tidigare omtalade transkriptionen av tonlösa segment. Ett annat problem med isländskans diftonger rör kvantiteten. Diftonger är i de flesta språk (fonologiskt) endast långa, och återges då t.ex. [au]. Det är rätt, eftersom varje vokaltecken återger ett kort ljud (μ)⁵, och två följdriktigt ett långt ljud (μμ). I den litteratur som återger isländskt uttal med IPA är detta förskjutet, så att långa diftonger återges [au:] o.s.v. och korta [au] o.s.v. Denna metod är förvisso konsekvent inom sig, men följer, enligt min uppfattning, inte IPA. Istället vill jag föreslå att de långa diftongerna skall återges [aj] o.s.v. och de korta [ä̃j] o.s.v., där [̃] definieras ”extra kort”⁶. För markeringa av svävande diftonger, d.v.s. diftonger som är varken stigande eller fallande, utan har en rätt jämn intensitet, används här, t.ex. [ẽ3].

En fonetisk transkription kan aldrig återge alla aspekter av ett uttal. En detaljerad transkription i kombination med beskrivande text kan emellertid komma det verkliga (eller tänkta) uttalet tillräckligt nära för de flesta syften. Ofta är en utförlig beskrivning ett nödvändigt komplement till transkriptionen. Det är nämligen ofrånkomligt att den som läser en transkription läser in sitt eget språks uttal i de fonetiska tecknen. T.ex. [y], som i svensk fonetik används för svenskt y i t.ex. *sytt* (lm. [ɣ]) – ett ljud bildat med starkt framskjutna läppar. I tysk fonetik används [y] för *ü* i t.ex. *Küste*, och i isländsk för *u* i t.ex. *suður*. Såväl det tyska som det isländska ljudet är mer likt svenskt *u* i t.ex. *hus* (lm. [u]), som också det kunde återges med IPA:s [y]. Tre rätt olika ljud som dock återges med samma tecken, och ytterligare ett som

⁴ Läs mer om Unicode på www.unicode.org. *The Unicode Standard* (1.0) lanserades i oktober 1991, och är alltjämt under utveckling; aktuell version (mars 2005) är 4.1.0.

⁵ μ ”mora” (isl. *dvöl*) är en fonologisk längdenhet, som inte skall blandas ihop med fonetisk duration. Se Riad (1997:30 f.).

⁶ Att markera också diftongens senare del som extra kort vore onödigt, emedan dessa ”halvokaler” är momentana; jfr Catford (2001:68): ”Vowels are *maintainable* sounds. Semivowels are *momentary*.” Vidare: ”[...] the semivowel [j] is, in effect, an ultra-short [i]”; således = [ĩ].

kunde återges sammalunda. Om det vore möjligt att i transkriptionen markera olika slag av läpprundningar skulle en del av problemet elimineras. Tyvärr ger IPA ingen sådan möjlighet.

Olika metoder kan tillämpas vid fonetisk transkription. Den mest rättframma metoden är att så noggrant som möjligt redovisa resultatet av en auditiv och instrumentell analys av materialet. Ett exempel på denna metod är Helgason (2002), som återger sitt material i en synnerligen fin fonetisk transkription. Den andra metoden vilar på fonologisk grund, vilket innebär att tillämpliga fonologiska regler appliceras på en fonemsekvens, t.ex. svenskt /kat:/ > [kat:], /skat:/ > [skat:]. Detaljer som antas vara fonologiskt redundanta utesluts, i exemplet [kat:] saknas post- och ev. preaspiration. Denna senare metod ger s.k. "citatformer" (jfr Helgason 1993:29 f.), enkelt uttryckt den transkription man finner i uttalsordböcker. För isländskan finns endast två ordböcker med uttalsangivelser: *Íslensk-dönsk orðabók* (Blöndal 1920–24) och *Íslensk-rússnesk orðabók* (Bérkov & Böðvarsson 1962). Därtill kommer en ordlista med uttalsangivelser hos Einarsson (1945:299 ff.). Den metod som tillämpas här ansluter till den Helgason tillämpar, men gör inte anspråk på att återge varje liten skiftning i uttalet. Transkriptionen har förenklats något, i normaliserande riktning, dock utan att eliminera all fonetisk variation.

1.3 Tidigare forskning

Denna uppsats bjuder inte på någon fullständig genomgång att allt som skrivits om isländsk fonetik. En sådan genomgång vore förstås ogenomförbar inom ramen för föreliggande uppsats. Tyngdpunkten ligger istället på min egen auditiva analys av det material som beskrivs i 1.2. Dock har – som framgår av litteraturförteckningen – ett antal äldre och yngre verk av olika slag och med olika syften genomgåts. Den genomgångna litteraturen omfattar i det närmaste 100 år – från 1905 till våra dagar. Detta är viktigt att ha i tankarna då man läser och jämför olika arbeten. Ty uttal är ständigt stätt i förändring. Särskilt viktigt är att känna till att det uttal som på isländska kallas *flámæli* starkt motarbetades vid mitten av 1900-talet (Óskarsson 2001:8.10), och nu knappt förekommer (Gíslason & Þráinsson 2000:129). Se också Árnason (1982:182 f.).

Verken kan indelas i följande grupper:

1. Fonetiska observationer
2. Fonologiska beskrivningar
3. Kontrastiva läroböcker för utländska studenter
4. Preskriptiva handböcker för islänningar

Gränsen mellan dessa grupper är givetvis inte alltid helt skarp.

Till den första gruppen hör Goodwin (1905 & '08). Han gör sina auditiva observationer och återger dem så noggrant som möjligt med *Landsmålsalfabetet*. Hit hör också Einarsson (1927) och Helgason (1993), som även analyserar sitt material instrumentellt.

En diakron fonologisk framställning är Thráinsson (1994). Synkrona fonologiska framställningar är Indriðason (2001) och Pétursson (1978a). Också Árnason (1980:89 ff.) behandlar isländsk fonologi.

Läromedel för språkstudering är en angelägen praktisk tillämpning av fonetiska undersökningar. Dessa framställningar är intressanta i det att de ger upplysningar om hur författaren i fråga ser på likheter och skillnader mellan isländskt uttal och sitt (eller den tänkta målgruppens) eget språks uttal. Således gör Kress⁷ (1982) jämförelser mellan isländskt och tyskt uttal; Fries (1976) jämför (i första hand) med svenskt uttal; Ófeigsson (1920–24) jämför med danskt och tyskt uttal, medan Einarsson (1949) primärt jämför med engelskt uttal. Något avvikande är Magnússon (1978b), som är skriven på tyska och utgiven i Hamburg, men endast undantagsvis gör jämförelser med tyskan: "Die Gruppe *hj*-lautet wie der deutsche ich-Laut [ç]." Det finns dock åtskilliga företeelser i isländskt uttal som helt saknar motsvarighet i många andra språk. Ett problem i sammanhanget är att författaren i fråga inte alltid har tillräckligt goda kunskaper i jämförelsespråkets fonetik.

En preskriptiv handbok för islänningar är Gíslason & Þráinsson (2000). Där ges bl.a. upplysningar om vilka uttal som anses vara mer eller mindre vårdade. Boken ger även upplysningar om fonetiska processer såsom bortfall och olika slag av assimilationer. Boken avsedd bl.a. för lärare och för dem som talar offentligt.

1.4 Något om isländska dialekter

Den dialekt som beskrivs i denna uppsats är den som talas i Reykjavík med omnejd, s.k. *sunnlenska*. Det uttal som beskrivs här är således ett uttal som är gemensamt för större delen av den isländska befolkningen.

De viktigaste dialektala avvikelserna från detta uttal är

- *Harðmæli* – mediant *p*, *t*, *k* uttalas med postaspiration: *fípa* [fɪ:p^hɛ], *vita* [vɪ:t^hɛ], *vika* [vɪ:k^hɛ]. Detta uttal finns på ett rätt stort område på nordlandet.
- *Raddaður framburður* – *l*, *m*, *n*, *ð* uttalas tonande före *p*, *t*, *k* (detsamma gäller klustret *ngt*) som då är postaspirerade: *úlpa* [ʊlp^hɛ], *skemmta* [ʃɛmt^hɛ], *þungt*

⁷ Kress (1982) bygger på två tidigare verk av Kress: *Die Laute des modernen Isländischen* (avhandling, Berlin 1937) och *Laut- und Formenlehre des Isländischen* (Halle 1963), men är reviderad efter kritik från bl.a. Hreinn Benediktsson. Se Kress (1982:7 ff.).

[θʊŋtʰ], *iðka* [iðkʰe]. Ofta uttalas dock *l* tonlöst före *t*; *r* är tonlöst före *p*, *t*, *k*, *s*. Detta uttal finns på ett rätt litet område på nordlandet.

- *Hv-framburður* – *hv* uttalas [x, xʷ xv]: *hverfa* [xʷεɪvə, xεɪvə, xvεɪvə]. Detta uttal finns utmed syd- och sydostkusten.

Referenser till 1.4: Gíslason & Þráinsson (2000:153 ff.), Þráinsson & Árnason (2001) Árnason (1980:194 ff.), Guðfinnsson (1964:17 ff., 44 ff.).

2 Undersökning

Undersökningen sönderfaller i tre större delar. I den förra delen (2.1) görs en kort genomgång av de enskilda isländska språkljuden och hur de beskrivs i litteraturen. I den följande delen (2.2) tas processer på ord- och frasnivå upp. Därefter kommer några skillnader mellan uppläsning och spontant tal kort att beröras (2.3).

2.1 De enskilda språkljuden

Här följer en genomgång av de isländska språkljuden, traditionellt uppdelade i vokaler (monoftonger och diftonger) och konsonanter. För varje språkljud som redovisas ges först ett transkriptionsförslag, samt en artikulatorisk beskrivning av ljudet. Därpå redogörs för hur ljudet i fråga beskrivs i litteraturen. Slutligen ges autentiska exempel ur materialet. Om inte annat sägs är det ljud i betonade stavelser som avses.

2.1.1 Vokaler – monoftonger och diftonger

Det isländska vokalsystemet beskrivs traditionellt som bestående av följande monoftonger, här företrätt av Árnason (1980:95); liknande också Einarsson (1945:10):

	Främre		Mittre		Bakre	
	Orundad	Rundad	Orundad	Rundad	Orundad	Rundad
Hög	i					u
Mellanhög	ɪ	ʏ				
Mellanlåg	ɛ	œ				ɔ
Låg			a			

Figur 1. Traditionell isländsk vokalfyrstidning

Vanligare är dock att [a] betraktas som en bakre vokal, så t.ex. av Rögnvaldsson (1989:42). Uppställningarna i figurerna 1 & 2 antas gälla för såväl långa som korta vokaler. Gíslason & Þráinsson (2000:34) räknar endast med tre höjder:

	Främre		Bakre	
	Orundad	Rundad	Orundad	Rundad
Hög	i			u
Mellan	ɪ	ʏ		
Låg	ɛ	ö	a	ɔ

Figur 2. Vokaler enligt Gíslason & Þráinsson (2000:34)

Det isländska vokalsystemet består av två främre och en bakre serie. Av de två främre serierna är den ena orundad [i, ɪ, e̞/ɛ], den andra rundad [ɪ̞, ʏ/ʏ̞, ø̞/œ̞]. Det isländska systemet är dock ej helt symmetriskt, i det att [y], den rundade mot-

svarigheten till [i] saknas⁸. Den bakre serien är rundad [u, ʊ, œ̃/ɔ̃]. Därtill kommer det centrala [ɘ]. Det har upprepade gånger framhållits som en besynnerlighet att isländskan saknar [ə] – s.k. vokalmummel, så Goodwin (1908:101), Ófeigsson (1920–24: xiv) och Einarsson (1927:19). ”Med denna egendomlighet för ögonen begriper man lätt den palato-velara polariteten i isl., som så att säga rivit sönder inte bara vokal-, utan likaså konsonantsystemet i två partier, i ett palatalt och ett (labio-)velart extrem.” (Goodwin a.st.). Helt stämmer det dock inte, i det att obetonat *a* är en mittre vokal med varierande tunghöjd, från [ɘ] till [ə]; jfr den akustiska vokalfyr-sidingen hos Helgason (1993:66), som visar att *a* uttalas med synnerligen hög tungställning; snarast mellanhög: [ə] med F₁ runt endast 370 Hz. ”Das *a* in Endungen wird schlaffer gebildet.”, menar Einarsson (1927:20). Också *u* kan centraliseras i obetonad ställning (ändelse): [ø]. Dock är vokalen ofta klart främre också i denna ställning. ”Eine schlaffere Variante des Lautes kommt in Endungen (**-ur, -um**) vor.”, säger Einarsson (1927:20). Fonologiskt sett finns dock två klart åtskilda ”extremer”, vilket framgår av att *k* och *g* palataliseras före den fonologiskt palatala serien, t.ex. *gæða* [çǽjð], men inte före den fonologiskt ickepalatala serien, t.ex. *götu* [kœ̃tv].

Många av isländskans ”långa vokaler” – där *vokal* betyder ’monoftong’ – är oftast svävande diftonger, och kommer i denna framställning att framställas som sådana. Om diftongering av ”långa vokaler” säger Ófeigsson (1920–24:xv): ”Bürgel Goodwin og flere hævder, at de fleste lange tryckstærke Vokaler spaltes eller bliver Diftonger. Dette har jeg ogsaa iakttaget i enkelte Personers Tale, bestrider heller ikke, at det kan forekomme, naar Ordene udtales hvert for sig, men tror ikke at den kan opstilles almindelig Regel.” Einarsson (1945:11) konstaterar: ”The high mid and low mid vowels [...] all tend to be diphthongized when long.”

Isländskan har fem fallande diftonger: *ei/ey*, *au*, *ó*, *æ*, *á*, som kan realiseras långa eller korta, beroende på kontext och tryck. Orundade är [ɛj, əj], helt eller delvis rundade är [ɔw, øw, ow]. Ofta antas isländskan ha ytterligare tre diftonger, [yj] [uj] och [ɔj], i ord som *hugi*, *múgi*, *bogi*. Dessa ”diftonger” betraktas annorlunda här: [hyɥ:ɪ], [muɥ:ɪ], [pɔɥ:ɪ]. På samma sätt betraktas t.ex. *magi*, *segi*, *lögin*, som här återges [maj:ɪ], [sej:ɪ], [løɥ:ɪm]. Jfr Jóhannessons (1999:5) anmärkning:

”Lägg märke till att i kombinationen vokal + g + i ändras g till [j] och vokalen framför kan eventuellt få en extra dragning åt i.”

⁸ Guðmundsson (1922:4) säger dock om *u*: ”som [y] (närmest som da. y i Ry): foran gi [...]: *hugi* [hy:jɪ] Tanke, *dugi* [dy:jɪ] duer (Præs. Konj.), *flugi* [fly:jɪ] Flugt (D. Sg.)”. Detta har inte kunnat testas på mitt material. Dessutom anses av flera [y] förekomma i diftongen *au*, som här återges [øw]; artikulatoriskt sett är det ingen skillnad mellan [y] och [ɥ], den skillnad som finns består i att [y] är sonantiskt, vilket [ɥ] inte är.

Han återger *magi* [maj:ɪ]. Fries (1976:85 not 1) är av samma uppfattning:

”Men Haugen (Language 34. 1958, 66–67) vänder sig mot införandet av de helt nya diftongerna [o^ɪ] och [u^ɪ] och fattar hellre stavelsen som bestående av kort vokal och långt *j*-ljud. Det förefaller mig också återge uttalet bättre: det är inte alltid lätt att höra någon diftong i ord som *hagi*, *spegill*, och alla dialekter har inte lika stor benägenhet för diftongering. Märk även *lágir* [lau:ɹɪr], där *á* konsekvent borde läsas som en triftong slutande på [ʰ].”

Också Gíslason & Þráinsson (2000:106, 174 f.) betraktar *a*, *e*, *i*, *o*, *u*, *ö* + *gi* som bestående av en kort vokal + långt [j:], t.ex. *hagi* [haj:ɪ], *dregið* [dʀej:ɪð] o.s.v.

Mot det som ovan anförts kan man invända att betraktelsesättet är allt för segmentellt. T.ex. *dregið* består inte av [ɛ] + [j:], utan det är en sekvens som i ett skede kan vara [ɛ] och sedan förändras steglöst i riktning mot [j:]⁹. Det tycks mig därför inte mer fel att betrakta [aj:] i isländskt *hagi* som en diftong än [aj:] i svenskt *haj*. Av fonologiska skäl betraktas [aj:] vanligen inte som en diftong. Hela ställningstagandet och att betrakta en sekvens som det ena eller andra är en fråga för fonologin. Då sådana fonologiska resonemang och aspekter blandas in i den fonetiska analysen blir denna givetvis påverkad, eftersom man redan har bestämt vad man kommer att höra.

I fall som *lögin*, *bogi*, *dugi*, *múgi* uttalas dessutom knappast [j:], utan p.g.a. de rundade vokalerna [œ], [ɔ], [y], [u] blir också fortsättningen av sekvenserna mer eller mindre rundad: [lœy:ɪn], [pœy:ɪ], [tvy:ɪ], [muœy:ɪ].

Det mest utmärkande är de korta diftongerna [ɛj, øy, øw, əj, ɤw]. Att diftongers kvantitet är distinktiv tycks vara mycket ovanligt i världens språk. De korta diftongerna förekommer (i betonad stavelse) före fonologiskt lång konsonant eller konsonantkluster (inkl. preaspirerade klusiler). Ofta uttalas de dock som monoftonger, såsom påpekas av Pétursson (1976:48) och Gíslason & Þráinsson (2000:134 f.). Pétursson (a.st.) säger: ”Stuttu tvíhljóðin sýna þó stöku sinnum nokkra tilhneingingu til að einhljóðast. [– –] Mjög er misjafnt hve sterk tilhneiging er til einhljóðunar hjá einstökum tvíhljóðum. Einna algengast mun vera að [ai] verði að [a].” Också Helgason (1993:48 f.) tar upp monoftongering av diftonger. Han konstaterar att diftonger tenderar att reduceras (”tend to be reduced”) i obetonade stavelser, men att det är svårt att formulera en regel för processen.

⁹ Jfr Catford (2001:110 f.): ”In a diphthong, the two vowels, the starting point (or ‘first element’) and the finishing point (‘second element’) [...] are not perceived as two separate vowels, but the diphthong is perceived as a transitional, gliding, sound starting at the first element and gliding towards the second element.”

[i:] är en främre hög orundad lång vokal. Vokalen beskrivs genomgående på detta vis i litteraturen. Enligt Ófegsson (1920–24:xv) är vokalen något lägre än danskt och tyskt [i:]. Goodwin (1905:105 f.) anmärker att isländskt [i:] har ”jämn längd” och är en ”värklig ‘high-front-narrow’” utan diftongering, vilket stämmer med mitt intryck av vokalen. Dock säger Kress (1982:38) om finalt [i] att det övergår i [j], som till slut blir tonlöst. I materialet förekommer förvisso *ný* [ni] som tappar det mesta av såväl stämton som formanter mot slutet, men något framträdande friktionsbrus hörs inte.

[i] är en främre hög orundad kort vokal. Vokalen är något centraliserad – rätt nära [ɪ] – jämfört med långt [i:], som framgår av diagrammen hos Helgason (1993:64, 66) och tabellen hos Rögnvaldsson (1989:44). Denna centralisering nämns annars inte i framställningarna.

[i(:)]-uttal föreligger i första hand för skriftens *í, ý*.

<i>lýgur</i>	[li:uɣvɪ]	<i>rísa</i>	[ri:sə]
<i>sýndu</i>	[sintv]	<i>líktust</i>	[lixtvs]

[i(:)]-uttal föreligger för skriftens *i, y* före *gi*; [i] före *ng, nk*.

<i>syngjandi</i>	[siŋçɛntɪ]
------------------	------------

Märk att [i] förekommer för skriftens *i* i ord bildade av roten *ill-* (fisl. *ill-, ill-*): *illan* [it̪ɛn].

[ɪ:] är en främre hög–mellanhög orundad lång vokal, som närmar sig [ɛ:]. [ɪ:] är lägre och slappare än [i:]; artikulationsstället är något längre bak. Pétursson (1976:43) säger om [ɪ] att det kan vara lägre än [i], men också lika högt; den primära skillnaden mellan [ɪ] och [i] är att [ɪ] bildas längre bak, menar han. Kress (1982:20) säger att ”das lange isl. *i* klinget ähnlich dem *e* in ‘nehmen’. Man gebe sich Mühe, diesen langen *e*-Laut des Deutschen möglichst geschlossen zu sprechen.”. Goodwin (1905:106) säger att ”‘wide-front’-vokalerna *ɪ* och *æ* [är] starkt diftongiserade under akcenten. Det heter sålunda [...] *víeð*”. Enligt min uppfattning är vokalen inte starkt diftongerad, men en antydan till diftongering – varvid en centralisering sker – kan skönjas. Resultaten är då ungefär [ɪɔ]. Goodwins transkription ovan kan återges med IPA:s [viɛð]. Som ”lukket *da. e* i *ved* [ɪ]: i Almh.: *við* [vɪð]” enligt Guðmundsson (1922:4). Fries (1976:82) säger om [ɪ(:)]: ”vokal mellan öppet *i* — slutet *e*”. Enligt Einarsson (1945:11) förekommer uttalet [ɪɛ:], d.v.s. med en betydande sänkning av tungans läge under artikulationen.

[ɪ] är en främre hög–mellanhög orundad kort vokal. Jämfört med det långa [ɪ:] är den korta vokalen något centraliserad; jfr Helgason (1993:66).

[ɪ(:)]-uttal föreligger för skriftens *i, y* (dock ej före *ng, nk, gi*, se ovan):

<i>Kristinn</i>	[kʰɪstɪn]	<i>skipaði</i>	[sɕɪ:pøðɪ]
<i>virði</i>	[vɪrði]	<i>þykir</i>	[θɪɕɪɪ]

Märk att ett mer centraliserat uttal [ɘ] kan förekomma i ändelser: *vatnsins* [vø̥s:ɔ̥s].

[e̥ɜ] är främre mellanhögt–mellanlåg orundad svävande diftong. Detta är en vokal som börjar med ett mellanhögt [e̥] eller [e], men sedan sjunker något, och glider något bakåt, så att den slutar med [ɜ] eller [ɜ]. I fråga om uttalet av isländskt långt *e* skiljer sig framställningarna åt en del. Enligt Fries (1976:82) är uttalet [ɛ:], d.v.s. en mellanlåg vokal, som jämförs med svenskt riksspråksuttal av *läsa*, men i en anmärkning (a.st.) säger hon att långt *e* ”särskilt i tryckstark ställning i satsen” kan uttalas som en diftong [e̥ɛ:]. Av denna uppfattning är också Árnason (1980:122) som även han ger [e̥ɛ:]. Annars återges uttalet [ɛ:]. ”Som aabend da. æ [ɛ]” enligt Guðmundsson (1922:3). Kress (1982:20) säger inget om diftongering. Goodwin (1905:106) har en egen uppfattning om vokalen i fråga. Han menar att den är starkt diftongerad och ger exemplet [*læ̥ɛsa*] (IPA [lɛ̥ɛsa]), d.v.s. med under artikulationen *stigande* tungställning, från mellanlåg till mellanhögt. Detta uttal har varken jag eller min handledare hört; ej heller har jag sett motsvarande transkription i litteraturen. Goodwin (1908:102) upprepar transkriptionen, så det rör sig sannolikt ej om en felskrivning. Einarsson (1945:11) nämner, förutom uttalet [ɛ:] också [ɛ̥ɛ:], [ɛæ:], vilka alla avviker mer eller mindre från vad jag har hört.

[e̥ɜ]-uttal föreligger för skriftens *e* och *é* (i det senare fallet föregånget av [j] eller [ç]):

<i>skerandi</i>	[sɕe̥ɜrɛntɪ]	<i>vel</i>	[vɛ̥ɜ]
<i>snéri</i>	[stnɛ̥ɜɪ]	<i>rédst</i>	[rjɛ̥ɜs]

[ɛ] är en främre mellanlåg orundad kort vokal. Den jämställs med bla. tyskt *e* i *mesen* (Kress 1982:20) och svenskt *ä* i *sända* (Fries 1976:82).

[ɛ]-uttal föreligger för skriftens *e* och *é* (i det senare fallet föregånget av [j] eller [ç]):

<i>velta</i>	[vɛɫtɛ]	<i>eftir</i>	[ɛftɪɪ]
<i>ekki</i>	[ɛhɕɪ]	<i>glerja</i>	[glɛɪjɛ]

[vø̥] är en främre svävande diftong som börjar med ett [v] (se nedan) och sjunker något till ett mellanhögt [ø̥]. Kress (1982:21) säger att man erhåller vokalen ”indem man das ü in ‘Küste’ dehnt. Der lange Laut darf nicht wie ü in ‘Bühne’ klingen, eher wie ö in ‘Öfen’.” Fries (1976:82) talar om [v(ɜ)] som ”slutet *u*” och jämför med svenskt *u* (lm. [u]) i *gul*. En skillnad mellan det isländska ljudet och det svenska [u]¹⁰ är läppställningen, där den svenska vokalen utmärks av att läpparna är

¹⁰ Vanligt är att detta ljud återges med IPA:s [u] eller [ʊ]; möjligen kunde det återges [yβ].

sammandragna (s.k. inrundning), medan läpparna snarast är något utrundade i isländskan. Såväl likheten som skillnaden mellan det isländska och det svenska ljudet har Einarsson (1927:20) iakttagit: "Näher [als der deut. *ü*-Laut] ligen die schwedischen *u*-Laute, wie in 'hud', 'hurra', doch ist die Lippenrundung in 'hud' beträchtlich stärker als im Isl., und das *u* in 'hurra' ist beträchtlich offener als der isl. Laut." Vidare säger Einarsson (a.a.:23) att diftongering av bl.a. "y:" för honom ofta är mycket tydlig. Senare (1945:11) återger han långt *u* såväl [y:] som [yö:]. Holm & Davíðsson (1982:lxxxix) säger om *u* (som ej transkriberas): "Nära svenskt *u* i *hund* men med dragning åt *ö*." Jämförelsen med svenskt *u* i *hund* stämmer rätt illa med det vanligaste uttalet av detta ord, [hænd]. Exakt vad "dragning åt *ö*" innebär är oklart. Árnason (1982:122) återger långt *u* [yö:], som ligger nära min uppfattning, men ger intryck av att [ø] vore det dominerande i uttalet. Mitt auditiva intryck är snarast det motsatta, att [y] dominerar. Jag vill framhålla att diftongeringen inte alltid är så tydlig, utan vokalen kan ha en jämn kvalitet, snarast [y:]: *utan* [y:ten]. Denna variation kan tänkas sammanhånga med tryck och talhastighet, så att mindre tryck och snabbare tal ger [y(:)], medan mer tryck och långsammare tal ger [yø:]. Ófeiggsson (1920–24:xv) säger att vokalen är litet "'fjärnere' og udtales med lidt svgere Læberunding end d. y i yde, hyle". Mellan norskt *y* och *ø*, närmast *ø* enligt Eskeland m.fl. (1967:127).

sudu-   [sʏøðy]   *hlutum*   [hʏøtʏm]

[y] är en främre hög–mellanhög rundad kort vokal, den rundade motsvarigheten till [ɪ]. Beskrivningen av det korta [y] är i litteraturen densamma som av den långa vokalen (se ovan). Árnason (1982:122) gör dock skillnad på [y] och [yö:], liksom Einarsson (1945:11). Som *ü* i *Küste* enligt Kress (1982:21).

[y]-uttal föreligger för skriftens *u*.

ulla   [yl:•e]   *fuglum*   [fyklym]
spurði   [spyrði]   *uppi*   [yhpi]

Märk att *u* i ändelse ofta centraliseras något och stundom rätt kraftigt: *fylgdumst* [fɪltøst].

[øe] är en främre mellanhög–mellanlåg mittre rundad svävande diftong. Vokalen börjar med ett [ø], som sjunker mot [e] eller [ɛ]. Kress (1982:21) säger att ljudet "ist im Deutschen nicht vorhanden; man versuche, das *ö* in 'öffnen' zu dehnen. Isl. Langes *ö* darf nicht so geschlossen klingen wie etwa *ö* in 'Öfen'." Han återger ljudet [ʒ:]. Ófeiggsson (1920–24:xv) menar att [ö] liknar danskt *ö* i *Bön*, *göre*, franskt *eu* i *peur*, men att läpprundningen är rätt svag. Fries (1976:82) talar om [ö:] som "slutet *ö*" och jämför med svenskt *ö* i *lösa*. Hon anmärker dock att diftongiskt uttal förekom-

mer: [°œ:ɪ]. Också Árnason (1982:122) återger vokalen [°œ:ɪ]. Goodwin (1908:102) använder tecknet [ɝ]¹¹ (IPA [œ:ɪ]) och talar om "low front". Detta uttal stämmer inte med mitt intryck; vokalen är sällan så låg som Goodwin beskriver den. Dock förekommer i materialet ett lägre uttal i förbindelse med [r]: *rörinu* [rœ:rɪn]. Einarsson (1945:11) återger vokalen såväl [ö:] som [yö:] (Jfr [yø] ovan!), [ö̃]. Särskilt den senare transkriptionen är något svårtydd.

[ø̃]-uttal föreligger för skriftens *ö*.

<i>djöfuls</i>	[tjø̃œvøls]	<i>sök</i>	[sø̃œk ^h]
<i>förum</i>	[fø̃œ.rɪ]	<i>tölu</i>	[t ^h ø̃œlɪ]

[œ] är en främre mellanlåg rundad kort vokal. Som svenskt *ö* i *lönn* enligt Fries (1976:82), som talar om "halvöppet *ö*" och återger vokalen [ö]. Likt tyskt *ö* i *öffnen* enligt Kress (1982:21), som återger vokalen [̊].

[œ]-uttal föreligger för skriftens *ö*.

<i>öll</i>	[œtʰ]	<i>sögðust</i>	[sœuø̃vst]
<i>klökkva</i>	[klœhkʷæ]	<i>ströndinni</i>	[stroentɪnɪ]

[u:] är en bakre hög rundad lång vokal. Det är också så vokalen beskrivs i litteraturen. Goodwin (1905:112) menar att det föreligger ett diftonguttal: [θ^hu:ɥ]. Vad Goodwin menar med [u:ɥ] tycks mig något oklart. Möjligen [u:] med mot slutet avtagande intensitet? Einarsson (1927:20) menar att vokalen bildas längre bak än tyskt [u:], och att isländskt "u" är mycket likt ("sehr ähnlich") svenskt *o* i *domare*. Dock är rent [u:] ovanligt åtminstone i många mellansvenska dialekter; istället uttalas där [uβ]; IPA (1999:141), Elert (2000:43 f.). Att isländskt [u:] bildas synnerligen långt bak bekräftas av de mätningar som presenteras av Helgason (1993:63, 64, 66).

[u:] -uttal föreligger för skriftens *ú*:

<i>búðin</i>	[pu:ø̃ɪn]	<i>hún (M...)</i>	[hu:m]
<i>rörbút</i>	[rœ:rpu:t]	<i>út</i>	[u:t]

[ʊ] är en bakre hög rundad kort vokal. Som framgår av mätningarna hos Helgason (1993:63, 64, 66) är det korta [ʊ] märkbart centraliserat jämfört med det långa [u:]. Vanligen beskrivs dock [ʊ] på samma sätt som [u:], så t.ex. Kress (1982:21): "ú wird ausgesprochen wie deutsches u in 'gut', ob es nun lang oder kurz ist". Einarsson (1945:10) säger att [ʊ] "as in English full, is completely lacking in Icelandic".

[ʊ]-uttal föreligger för skriftens *ú*, samt för *u* före *ng*, *nk*

¹¹ [ɝ] används annars för vokalen i t.ex. stockholmskt *höra*.

<i>túlkun</i>	[t ^h u ^h kvn]	<i>pússi</i>	[p ^h us:ɪ]
<i>ungmenni</i>	[uŋkmeni]	<i>hlunka</i>	[h ^h uŋ ^h ·kɛ]

[œ̃] är en bakre mellanhög–central mellanlåg rundad vokal. Ljudet börjar med ett mellanhögt [ɔ]. Under artikulationen sjunker tungan och förs något framåt, mot [ɔ, ɘ]. Som svenskt kort *o/å* enligt Fries (1976:82) som återger vokalen [ɔ]. Hon tillägger dock att diftongering förekommer: [°ɔɪ]. Árnason (1982:122) är av liknande uppfattning och återger vokalen [oɪ]. Goodwin (1905:111) delger en intressant observation: "Något egendomligt är den vid *o* efter velar konsonant framför icke-neutrale konsonanter under huvudtonen uppstående triftongisationen: *kœœma* ock liknande, som jag emellertid tills vidare räknar till en mera individuell, fast vanlig skiftning i uttalet." Enligt Goodwin förekom således stor skillnad mellan [œœ] i *koma* och (a.a.:110) [œœ] i *sonur*. Landsmålsalfabetets [œ] motsvaras av IPA:s [ɔ]; [œ] motsvaras av [ɔ] och [œ] motsvaras av [ɔ] eller [ɔ]; jfr Eriksson (1961:118 ff.). Senare (1908:102) återger Goodwin *koma* [k^hóœma] och betecknar vokalen som "low back". Detta uttal känns helt främmande för mig, tungställningen är allt för låg; tvärtom är den inledningsvis för hög i [k^hœœma]. Einarsson (1945:11) ger uttalen [ɔɪ] samt [uɔɪ] och [ɔɪɪ]. Han säger också (1927:20): "Der isl. Laut zeigt, wenn er lang ist, wenigstens nach velaren und labialen (?) Konsonanten, eine Neigung zur Diftongisierung, so z.B. in *koma*, das beinahe wie *k^hoɪ:ma* lautet".

[œ̃]-uttal föreligger för skriftens *o*.

<i>konum</i>	[k ^h œ̃nym]	<i>þolinmóð</i>	[θœ̃límöwð]
<i>bogaði</i>	[pœ̃œuðɪ]	<i>boðið</i>	[pœ̃ðɪ]

[ɔ] är en bakre, mellanlåg, rundad kort vokal. Jämfört med början av [œ̃] sker artikulationen längre fram och med lägre tungställning. Detta bekräftas av mätningarna hos Helgason (1993:63, 64, 66).

[ɔ]-uttal föreligger i första hand för skriftens *o*.

<i>horfðum</i>	[hɔ̃ðvm]	<i>korti</i>	[k ^h ɔ̃ɪtɪ]
<i>komdu</i>	[k ^h ɔ̃mtv]	<i>opna</i>	[ɔ̃hpne]

[ɔ]-uttal föreligger även för det första *u* i *-unum* (best. dat. pl.):

<i>flöskunum</i>	[flœskɔ̃nym]	<i>augunum</i>	[œuɔ̃ɔ̃nym]
------------------	--------------	----------------	-------------

[ɐ(ɪ)] är en mittre låg orundad vokal¹². Vokalen har enligt Kress (1982:20) en något ljusare ("helleren") klang än tyskt *a* i *Land, Gabe*; han kallar vokalen "neutraler, flacher" och tar upp den bland de palatala vokalerna. Fries (1976:82) talar om "främre *a*" och jämför *a* i *saga* med tyskt *a* i *sagen*; *a* i *sannur* med svenskt *a* i *sann*. Att såsom Pétursson (1976:44) och Konráðsson & Rögnvaldsson (2001:3.8) säga att [a] (det tecken de använder) bildas mellan tungroten och svalgväggen, tycker jag är missvisande. Árnason (1982:94) kallar det mittre ("miðmælt"), vilket tycks mig stämma rätt väl. Einarsson (1945:6) jämför den isländska vokalen med den i engelskt *father*, men tidigare (1927:20) jämför han den med tyskt *a* i *Vater, fassen*, och kallar den, liksom Kress gör, "neutral". Den tyska vokalen ligger enligt min bedömning närmre den isländska än den engelska gör; engelskt *a* i *father* bildas ofta längre bak; jfr IPA (1999:22) där *father* transkriberas [fɑðə(ɪ)]; bäst vore kanske [ɔ]; jfr Catford (2001:150): "[...] *father* is often about [ä], or between central [ä] and back [ɔ]".

[ɐ(ɪ)]-uttal föreligger för skriftens *a*:

<i>taktu</i>	[tʰɐxtv]	<i>mamma</i>	[mɐm:ɐ]
<i>hafð</i>	[hɐ:ʋɪ]	<i>staðið</i>	[stɐːðɪ]

Märk att obetonat *-a*, som tidigare har nämnts, uttalas med betydligt högre tungställning: *mamma* [mɐm:ɐ]. Se vidare sidan 12.

[aj, əj] (lång resp. kort) är en diftong som börjar med ett främre [a] som inom stavelsen övergår till ett [j]. Såsom Holm & Davíðsson (1982:lxvii) påpekar, kan uttalet närma sig [æj] – helst i mindre betonad ställning. I materialet förekommer exemplet *sælgæti* [sajlɔæjtɪ], där givetvis klusilen [ɔ] påverkar artikulationen i riktning framåt–uppåt. Ofta är [j]-segmentet i den korta diftongen knappt stort mer än en antydning i slutet av [a]. Istället för en kort diftong uttalas ofta en monoftong [ɐ], vilket ljud beskrivs ovan.

[aj, əj]-uttal föreligger för skriftens *æ*:

<i>sælgæti</i>	[sajlɔæjtɪ]	<i>fæstir</i>	[fæjstɪr]
<i>gæða</i>	[ɔæjð]	<i>hræðilega</i>	[ræjðɪlɔɐ]

[ɔw, əw] (lång resp. kort) är en diftong som börjar med en vokal som ligger något längre bak än isländskt *a* [ɐ] och är något rundad. Då diftongen är kort är [w]-delen knappt mer än en antydning; ofta endast en lätt labialisering: [ɔ]. Fries (1976:82) återger diftongen [au:] respektive [a^u] och jämför den första delen med *a* i sven-

¹² IPA saknar märkligt nog tecken för detta mycket vanliga "europeiska" *a*-ljud; istället används vanligen IPA:s [a], även om [ɐ] kan förekomma. Catford (2001:148, 150) använder [ä]. Jag följer här Helgason (2002), som använder [ɐ].

skt *lat*. Uttalet kan givetvis variera en del, bl.a. med trycket; även längden tycks spela in, så att artikulationen sker längre bak då diftongen är kort. Goodwin (1905:107) återger *á* i *långur* [a], vilket motsvaras av IPA:s [ɑ:]. Han tillägger: ”Det uppges ifrån en trakt på Island ett dialektiskt [sic!; här ’dialektalt’] uttal av *ag* som *ay*”. Den korta diftongen ersätts ofta av en monoftong; en låg bakre stundom något rundad vokal [ɑ]; jfr Goodwins [a]. Att som Pétursson (1976:48) och Gíslason & Þráinsson (2000:135) återge monoftongen [a] stämmer illa med mina intryck. Man kan notera att såväl kort *á* som kort *æ* [ǣ] (se ovan) kan uttalas helt lika, nämligen [a]. Jag upplever dock de korta ”diftongerna” som i flesta fall klart åtskilda, också då de realiserar som monoftonger.

[ɔw, ɔ̥w]-uttal föreligger i första hand för skriftens *á*:

<i>áðan</i>	[ɔwðɛn]	<i>mála</i>	[mɔwle]
<i>hárið</i>	[hɔ̥wɪ]	<i>þáttur</i>	[θɔ̥htvɹ]

[ɔ̥w]-uttal föreligger även för skriftens *a* före *ng*, *nk*:

<i>vangan</i>	[vɔ̥wŋkɛn]	<i>rangla</i>	[rɔ̥wŋ:lɛ]
<i>langt</i>	[lɔ̥wŋt]	<i>hanki</i>	[hɔ̥wŋːɕɪ]

[ɛj, ɛ̥j] (lång resp. kort) är en diftong som börjar med en vokal som bildas något högre än *e* i *kenna*, *þetta* m.fl. och glider sedan upp mot [j]. Enligt Kress (1982:20) börjar diftongen med *e*-ljudet i tyskt *geben*, d.v.s. mellanhögt [e]. Han återger diftongen [ei]. Fries (1976:82) talar om slutet [ei] och jämför med engelskt *late*. Eskeland m.fl. (1967:130) återger diftongen [ei]; så ock Einarsson (1927:21). Denna vacklan stämmer väl överens med min uppfattning att diftongen börjar någonstans mellan [e] och [ɛ], exakt var varierar förstås – bl.a. med kontexten. Så torde diftongen bildas med högre tungställning i *geyja* än i *beygja*, *deyja* och *heyja*. Goodwin (1908:102) återger diftongen [e̥j], d.v.s. börjande med ett [e] som uttalas med något lägre tungställning än [e] och motsvaras av IPA:s [ɛ̥] (Eriksson 1961:106).

[ɛj, ɛ̥j]-uttal föreligger för skriftens *ei*, *ey*.

<i>ei</i>	[ɛj]	<i>keyptum</i>	[c ^h ɛ̥jftøm]
<i>neitt</i>	[nɛ̥jht]	<i>eina</i>	[ɛ̥jnɛ]

[ɛ̥j]-uttal föreligger även för skriftens *e* före *ng*, *nk*.

<i>lengi</i>	[lɛ̥jŋːɕɪ]	<i>drenglyndum</i>	[tɪɛ̥jŋlmtvm]
--------------	------------	--------------------	---------------

[øɥ, ø̥ɥ] (lång resp. kort) är en diftong som börjar med ungefär samma vokalkvalitet som i början av *ö* i t.ex. *fölur*. Diftongen uttalas med stigande tungställning. Läpprundningen är under diftongens senare del ringa eller ingen, enligt Árnason (1982:

96): "Raunar er kringingin á þessum síðari parti tvíhljóðsins oft býsna veik, þannig að niðurlag tvíhljóðsins líkist stundum [i]". Den auditiva skillnaden mellan [øʊ] och [øj] torde vara minimal. Thráinsson (1994:144) återger diftongen [œj], Gíslason & Þráinsson (2000:133) och Jóhannesson (1999:2) [öi], Árnason (a.st.) [œy]; också [öy] förekommer, bl.a. hos Guðmundsson (1922:6), som säger: "närmest som svensk *öj* i *möjlig*, men forskelligt fra da. *öj*". Pétursson (1976:45) säger: "mjög oft er einnig einhver kringing á seinni hlutanum. Mætti þá hljóðrita [öj]"¹³. Det är förstås olyckligt att [ö] används, eftersom det inte är tillräckligt explicit. Givetvis förekommer en del variation, bl.a. i fråga om tungans läge i höjddled i diftongens början: [øʊ, øʊ, œʊ] m.fl. uttal. Enligt Gíslason & Þráinsson (2000:134) förekommer såväl [ö] som [y]. [y] anges också av Einarsson (1927:21). Goodwin (1908:102) återger diftongen [œi] i t.ex. [óiyala]; som kort [ø(i)]. Detta [ø] motsvaras av IPA:s [œ] (Eriksson 1961:111).

[øʊ, øʊ]-uttal föreligger för skriftens *au*.

<i>aumingjar</i>	[øʊmɪŋjɛɹ]	<i>kaupmann-</i>	[køʊhp̥mɛn]
<i>laug</i>	[løʊ]	<i>aumt</i>	[øʊmt]

[øʊ]-uttal (kort) föreligger även för skriftens *ö* före *ng*, *nk*.

<i>löngu</i>	[løʊŋkʏ]	<i>-stöng</i>	[støʊŋk]
--------------	----------	---------------	----------

Märk att en monoftong stundom ersätter den korta diftongen: *austur* [østv̥i]; jfr också Árnason (1982:122).

[ow, ɔw] (lång resp. kort) är en diftong som börjar med ett [o] som kan vara något lägre än i diftongen [öe], men inte så låg som [ɔ]: [ɔ] och närmar sig [w] mot slutet. Diftongen återges vanligen [ou]; så Fries (1976:82) som beskriver det som en *å*-diftong, där *o* motsvarar svenskt *o* i *bonde*, d.v.s. ungefär [ʊ]. "Diftongiskt: [ow]" enligt Holm & Davíðsson (1982:lxxxii); [ω] kan jämföras med [u].

[ow, ɔw]-uttal föreligger för skriftens *ó*.

<i>sómi</i>	[sowmɪ]	<i>heimsóttum</i>	[hɛjmsɔwhtym]
<i>fólk</i>	[fɔwłk]	<i>hjón</i>	[çowɲ]

¹³ [ ] är ett äldre IPA-tecken för labialisering, nu ersatt med [w].

2.1.2 Konsonanter

	<i>bilabial</i>	<i>labiodental</i>	<i>dental</i> ¹⁴	<i>alveolar</i>	<i>palatal</i>	<i>velar</i>	<i>glottal</i>
klusil	p ^h p		t ^h t		c ^h c	k ^h k	
frikativa		f, v	θ, ð		ç, j ¹⁵	x, ɣ	h, –
sibilant				s, –			
nasal	m̥, m		n̥, n		ɲ̥, ɲ	ŋ̥, ŋ	
tremulant				ʀ, r			
lateral				ɬ, l			

Tabell 1. Traditionell uppställning med isländskans konsonantsystem.

Uppställningen i tabell 1 är en sammanställning av de framställningar som ges i litteraturen. Vissa avvikelser förekommer, bl.a. hos Thráinsson (1994:147), som har en kolumn för dental/alveolar, och som har en rad för tonande frikativor/approximanter; dessutom tar han med [ɾ ʀ] jämte [r ʀ]. En alternativ uppställning ges i resultatdelen.

Isländskan har en stor uppsättning konsonanter. Om man bortser från klusilerna, som alla vanligen är tonlösa, är konsonantsystemet – åtminstone i sin normaliserade form – nästan helt symmetriskt, d.v.s. att det finns en tonande och en tonlös variant av vart ljud. Undantag är [m] som i regel är tonande och *s*, som i regel realiserar tonlöst. I materialet förekommer dock såväl tonande klusiler som en tonande sibilant [z]. Jag räknar med tre typer av klusiler: postaspirerad, oaspirerad och preaspirerad: [p^h, p, hp; t^h, t, ht; c^h, c, hc; c̥^h, c̥, hc̥; k^h, k, hk], samt, i få förekommande fall, [b, d, g]. Man kunde – av systematiska och pedagogiska skäl skilja mellan oaspirerade fortes, t.ex. [p, t] och tonlösa lenes [b̥, d̥], där [b̥, d̥] är realisationer av *b*, *d* medan [p, t] är realisationer av *p*, *t*; det finns således en fonematisk motsättning mellan fortes och lenes. Denna skillnad tar sig dock inte tydligt påvisbara fonetiska uttryck hos själva klusilen. Istället uttrycks den hos det närmast föregående segmentet, som realiserar tonande före lenes och tonlöst före fortes, t.ex. *orga* [ɔɾkə]~*orka* [ɔ̥kə]. Motsvarande skäl att skilja mellan fortes och lenes av andra konsonanter finns ej. Likväl skiljer Fries (1976:85f.) mellan [ʝ] för *g* i t.ex. *hugsa*, som hon återger [hvʝsa] och [χ] för *k* i t.ex. *slikt*, som hon återger [sliχt]. Det framgår dock inte om hon menar att det föreligger någon fonetisk skillnad mellan [ʝ] och [χ], varken i fråga om fortis~lenis eller artikulationsställe. (IPA:s [χ] är uvulart, [ɣ] velart; sydisländskt *hv*-uttal återger

¹⁴ IPA:s [t, d, n, l] är omarkerat alveolar; dental artikulation kan utmärkas [t̪ n̪ l̪]. Så görs ej här, utom då motsättningen dental~alveolar dryftas.

¹⁵ Genomgående används i litteraturen [j], som dock beskrivs som en frikativa.

hon däremot [x, xw], d.v.s. (labio)velart.) Likaså skiljer hon mellan [ð] för ð i t.ex. *blaðka*, som hon återger [blaðka]¹⁶ och [θ] för þ i t.ex. *þrumur*, som hon återger [θrv:mvr].

De tonande "frikativorna" [v, ð, j, ʏ] är i regel rätt "svagt" artikulerade, såsom påpekas av Thráinsson (1994:147), som hellre vill betrakta dem som approximanter; han tillägger att *j* kan klassificeras som glidljud ("glide"; isl. *skriðhljóð*). Processen att tonande frikativor blir tonande approximanter beskrivs av Helgason (1993:31 ff.). Man kan emellertid ifrågasätta om det över huvud förekommer verkliga tonande frikativor i tillräckligt stor utsträckning ens i vårdat tal för att man alls skall behöva räkna med dem som en del av isländskans ljudbestånd. Därmed blir också den av Helgason beskrivna processen överflödig. Av de tonande "frikativorna" är det endast [v] och [j] som förekommer ordinitialt. Likväl har jag endast mycket sällan funnit något tydligt [j] eller [v] i materialet. Istället är det [j] och [v] som uttalas. Därför är det [v, ð, j, ʏ] och inte [v, ð, j, ʏ] som beskrivs nedan. Frikativorna kan ses som mer tillfälliga variationer, t.ex. vid emfas. Helgason (a.st.) säger om "processen" att den alltid är tillämplig, utom i "mycket betonade" stavelser. I materialet finns endast mycket få tydliga tonande frikativor. Detta gäller också uppläsningens mer vårdade uttal, där jag dock har funnit några få exempel: *vinur* [vɪ:nøɹ], *djöfuls* [tjœvøls], *horðum* [hɔɹðvm]. I det spontana talet finns bl.a. *biddu* [pɪðv] (citatform [pit:v]).

En översikt av isländskans konsonanter kan ställas upp:

Klusiler. (postaspirerade) [p^h, t^h, ç^h, k^h], (*oaspirerade*) [p, t, ç, k], (*preaspirerade*) [hp, ht, hç, hk].

Frikativor (tonlösa) [f, θ, s, ʃ, ç, x, h], *approximanter*. (tonande) [v, ð, -, ɹ, j, ʏ]. Därtill kommer det glottala [h] som förvisso klassificeras som tonande, men uttalas med läckande röst (eng. *breathy voice*); jfr IPA (1999:20), Catford (2001:97).

Mot en tonlös frikativa svarar som sagt vanligen en tonande approximant snarare än en tonande frikativa. I detta mönster – som givetvis inte är en undantagslös regel – passar även lateralerna in: [ʃ]~[l].

Nasaler. (tonlösa) [m̥, -, n̥, ŋ̊, ŋ̊], (tonande) [m, m̄, n, n̄, ŋ, ŋ̄]. Därtill kommer en auditivt "svagare" tonande serie, som "ersättning" för den tonlösa. Dessa tonande "tonlösa" nasaler kan möjligen transkriberas [n̥] o.s.v.; [ ] definieras av IPA som "weaker articulation" (jfr IPA 1999:193). I vissa fall är "den tonlösa nasalen" helt tyst.

¹⁶ Att *b* här återges [b] torde vara oavsiktligt; Fries återger det annars [b̥].

Likvidor:

Lateral frikativa/approximant: (tonlös) [ɬ], (tonande) [l].

Tungspetsen och främre delen av tungbladet bildar en fullständig förträngning mot tandkötet eller tandvallen, medan luften kan passera ut vid tungans sida/sidor.

Tremulant (vibrant)/tap: (tonlös) [r̥/r̄], (tonande) [r/r̄]. (Se nedan.)

De enskilda konsonantljuden (Utan avseende på fonologisk kvantitet):

Klusiler

[p^h] är en tonlös, postaspirerad, bilabial klusil. Förträngningen, som följs av aspiration, bildas med läpparna. Inga avvikande beskrivningar i litteraturen.

[p^h]-uttal föreligger för skriftens *p* i början av ord.

<i>pússi</i>	[p ^h usːɪ]	<i>pakka</i>	[p ^h ɸhkø]
<i>pent</i>	[p ^h ɛŋt]	<i>pabba</i>	[p ^h ɸpːv]

[p] är en tonlös oaspirerad, bilabial klusil. Förträngningen bildas med läpparna. Det är den oaspireraden motsvarigheten till [p^h] (se detta).

[p]-uttal föreligger för skriftens *p* mellan vokaler och efter tonlös konsonant, och ordfinal¹⁷, samt för ordinitialt eller postkonsonantiskt *b*; för skriftens *bb*; för *f* före *l*, *n*.

<i>tapa</i>	[t ^h ɸːpɛ]	<i>spurði</i>	[spvɪðɪ]	<i>höfn</i>	[hœpŋ]
<i>pabba</i>	[p ^h ɸpːv]	<i>beit</i>	[pɛjt]		

[hp] är en tonlös preaspirerad bilabial klusil. Ett *h*-ljud föregår den förträngning som bildas med läpparna. Preaspirationen som fonologisk företeelse kan givetvis ta sig olika fonetiska uttryck. Vanligast är att den i litteraturen återges med [h], vilket är i full överensstämmelse med IPA (jfr bilaga 2), men bortser helt från den fonetiska variation som förekommer.¹⁸ Goodwin (1908:93) återger *pp* [ɸɸ], d.v.s. som en homorgan sekvens, en infrikata. Denna analys har kritiserats; se t.ex. Einarsson (1927:4). Helt oriktig är den dock inte, ty redan under aspirationsfasen börjar läpparna att närma sig varandra, så att en [ɸ]-artikulation uppstår närmast före ocklusionsfasen. I

¹⁷ I final ställning förekommer svag eller ingen postaspiration.

¹⁸ Därmed inte sagt att [h] skulle återge den fonetiska variationen bättre än [h̥]; det är ju ingen fonetisk skillnad mellan dem. Problemet med [h̥] är att tecknet signalerar att här kommer den fonologiska företeelsen preaspiration, utan att hänsyn tas till hur /^h/ realiseras. Att stor fonetisk variation förekommer framgår av Helgasons (2002) undersökning. För konstruerade exempel använder Helgason [h̥] för t.ex. isländskt /^h/. Jag har funnit det lämpligt att följa Helgasons exempel.

materialet förekommer ett enstaka tydligt [ɸp]-uttal i *upp* [yɸp]. Det vanliga uttalet är dock [yhp].

[hp]-uttal föreligger för skriftens *pp* (utom före *t*); för *p* före *l*, *n* (och *m*).

<i>opna</i>	[ɔhpne]	<i>uppá</i>	[yhpǽw]
<i>hnuplað</i>	[nyhplɛ]	<i>kaupmanninn</i>	[køɸhpmenin]

Märk att tonande uttal [b] sporadiskt förekommer för skriftens *b* i tonande kontext. Av den litteratur som jag har tagit del av är det endast Goodwin (1908:96) som beskriver tonande klusiler¹⁹: ”I sandhi²⁰ äro även dessa [ordinitiala klusiler], som i alla mediæ i inljud, ganska tydligt tonande, t.ex. *sá beztí*”.

<i>um búðina</i>	[ym buðinɛ]	<i>tilbaka</i>	[tʰibɛkɛ]
------------------	-------------	----------------	-----------

[tʰ] är en tonlös postaspirerad apikal (post)dental (gingival)²¹ klusil. Förträngningen, som följs av aspiration, bildas med tungspetsen mot framtändernas baksida eller mot tandköttet. Kress (1982:31) uttrycker sig något märkligt i sin jämförelse mellan isländska och tyska: ”das Zungenblatt artikuliert gegen die Hinteflächen der oberen Schneidezähne und auch noch höher. Im Deutschen wird *t* häufig dorsal artikuliert, im Isl. Nicht.” Här tycks en terminologiförskjutning föreligga: ”Zungenblatt” skall här hellre tolkas som ’tungspets’ (lat. *apex*) än ’tungblad’ (lat. *lamina*); ’dorsal’ skall här hellre tolkas som ’laminal’ eller möjligen ’anterodorsal’. Einarsson (1945:plansch)²² kallar *t* i *tap* dentalt, medan palatogrammet visar att tungan rör också vid tandvallen.

[tʰ]-uttal föreligger för skriftens *t* i uddljud.

<i>taktu</i>	[tʰɛxʰty]	<i>töskuna</i>	[tʰœskynɛ]
<i>tökst</i>	[tʰöwɔst]	<i>tölu</i>	[tʰøɔly]

[t] är en oaspirerad apikal (post)dental (gingival) klusil. Förträngningen bildas med tungspetsen mot framtändernas baksida eller mot tandköttet. Det är den oaspirerade motsvarigheten till det ovan omtalade [tʰ]. Efter *r*, *s* sker artikulationen vanligen längre upp på tandvallen.

¹⁹ Konráðsson & Rögnvaldsson (2001:3.3): “[...] örödduð lokhljóð, eins og öll íslensk lokhljóð eru *venjulega*” (min kursivering), en formulering som medger viss variation. Ingen sådan variation kommer fram hos Indriðason (2001:2.3): “[...] öll lokhljóð málsins eru örödduð”.

²⁰ D.v.s. *yttre sandhi* som avser processer över ordgränsen, medan *inre sandhi* avser processer över morfemgränsen i ett kompositum.

²¹ Av lat. *gingíva*, ’tandkött’

²² Denna hänvisning avser här och framgent planschen på den opaginerade sidan mellan s. 12 och 13.

[t]-uttal föreligger för skriftens *t* mellan vokaler, efter tonlös konsonant samt i ordslut; också för *d*, *dd*, samt i klustren [tl tn] för *ll*, *nn*.

<i>stal</i>	[st̥pːl]	<i>einn</i>	[ē̥t]
<i>úti</i>	[uti]	<i>dollur</i>	[t̥otl̥v̥r]

[ht] är en tonlös preaspirerad (post)dental klusil. Ett *h*-ljud föregår den förträngning som bildas vid tänderna/tandköttet. Se för övrigt [t] ovan.

[ht]-uttal föreligger för skriftens *tt*; för *t* före *l*, *n*

<i>mátti</i>	[m̥ɔht̥i]	<i>ytti</i>	[iht̥]
<i>ætlar</i>	[æjht̥l̥r]	<i>vitni</i>	[viht̥ni]

Märk 1 att tonande uttal [d] sporadiskt förekommer för skriftens *d* i tonande kontext. Goodwin (1908:96) ger exemplet "andlát" med tonande klusil. Närmsta motsvarighet i mitt material är *andlitinu*, som uttalas med ton i bör början av *d*-et, men som under 15 ms är helt tonlöst. Detta kan jämföras med *t* i samma ord, som är helt tonlöst i 50 ms. Liknande också i *andlitsdráttum*. I *hérna* är klusilen alltigenom tonande.

<i>andlitinu</i>	[ɛndt̥ht̥in̥v̥]	<i>andlitsdráttum</i>	[ɛndt̥ht̥straht̥vm̥]	<i>hérna</i>	[ɛdn̥e]
------------------	-----------------	-----------------------	----------------------	--------------	---------

Märk 2 att genitivformer som *vatns* (till *vatn* [v̥ɸht̥n]) uttalas [v̥ɸht̥ns], [v̥ɸht̥s], [v̥ɸsː]; jfr Gislason & Þráinsson (2000:86). I materialet förekommer *vatnsins* [v̥ɸht̥s̥s] (och [v̥ɸs̥r̥s̥s]), men i sammansättningen *vatnsból* [v̥ɸs̥r̥p̥ɔt̥].

[ç^h] är en tonlös postaspirerad dorsal palatal klusil. Förträngningen, som följs av aspiration, bildas med främre delen av tungryggen mot gomtaket. Beroende på kontext varierar förstas det exakta artikulationsstället, så att artikulationen sker längre bak före *æ* än före *i*. Fries (1976:85) säger att "*k* följs av *j*-ljud före främre vokal". Kress (1982:24) anmärker: "[...] dieser *k*- und *g*-Laut einen *j*-haltigen Charakter, den man bei der Explosion des Lautes am deutlichsten hört. Man glaubt, ein gewöhnliches *k* + *j* oder ein gewöhnliches *g* + *j* zu hören. In Wirklichkeit aber sind diese isländischen Laute nicht zusammengesetzt." Också Kristinsson (1988:7) framhåller att hans transkription [k^h] betecknar *ett* ljud och motsvarar IPA:s [ç^h]. En härifrån avvikande uppfattning företräder Goodwin (1908:92, 96), som menar att en affrikata föreligger. Denna affrikata återger han [k^ɸ] (IPA [ç̥ç̥]), och kallar den dorso-palatal. Affrikatan sägs vara skild från svenskt [t̥s] (IPA [t̥ç]) genom såväl artikulationsstället som "fasthållandet av det förra elementets explosiva karakter". Det frikativa elementet sägs dock försvinna i obetonad ställning. Någon egentlig affrikata tycker jag dock inte föreligger här. Att däremot postaspirationen inledningsvis uttalas med viss dorsopalatal friktion torde vara svårundvikligt. För att en affrikata skall uppstå mäs-

te dock artikulationsläget bevaras en viss tid för att den skall uppfattas som en affrikata, och den tiden bör vara längre än den vanligen är i isländskan.

Valet mellan [k^h] och [c^h] är inte självklart. Artikulationen är i isländskan sällan rent palatal, utan ofta mellan palatal och velar. Att artikulationsstället varierar med kontexten har redan påpekats. [c^h] kommer rätt nära det jag hör.

[c^h]-uttal föreligger för skriftens *k* före palatal, orundad vokal (*i/ý, i/y, e, ei/ey*) och *æ*, samt för *kj* i ordinitial ställning.

kyrfilega [c^hɪrɪlɜ̀və]   *kjöti* [c^hœ̃tɪ]

[c] är en tonlös oaspirerad dorsal palatal klusil. Förträngningen bildas med främre delen av tungryggen mot gomtaket. Se även om [c^h] ovan.

[c]-uttal föreligger för skriftens *k* efter vokal eller tonlös konsonant före palatal, orundad vokal (*i/ý, i/y, e, ei/ey*), *æ* och *j* samt för intervokaliskt *kj*. [c]-uttal föreligger även för *gj, ggj*, samt *g, gg* före *i, ý, i, y, e, ei, ey* och *æ*.

skipaði [sçɪ:pœ̃ðɪ]   *merkja* [mɛɪçvə]
getið [çœ̃tɪð]   *sælgæti* [sǽjlcǽjtɪ]

[hç] är en tonlös preaspirerad palatal klusil (fortis). Ett *h*-ljud föregår den förträngning som bildas mot gomtaket. Goodwin (1908:92) talar istället om en infrikata [ʃ^b] (IPA [ç̣]) och ger exempelordet *ekki*. Preaspiration realiserad som [ç] förekommer annars mest efter *i, ý, ei, ey, æ* (Kristinsson: 1988:54). Det är också min uppfattning att preaspirationen starkt påverkas av vokalens artikulationsställe, liksom – ehuru mindre starkt – av klusilens.

[hç]-uttal föreligger för skriftens *kk* före *j, i* i intervokalisk ställning.

ekki [ɛhçɪ]   *dekkja-* [tɛhçvə]

Märk att tonande uttal [ɹ] enligt Goodwin (1908:96) förekommer ”i inljud”, också i sandhi. Han ger exemplet ”bláfjalla *geimur*”. Några tydliga exempel i materialet har jag inte funnit.

[k^h] är en tonlös postaspirerad dorsal velar klusil. Förträngningen, som följs av aspiration, bildas med tungryggen mot gomseglet. Exakt hur aspirationen realiseras varierar med det segment som följer efter klusilen.

[k^h]-uttal föreligger för skriftens *k* i uddljud, utom före palatal orundad vokal (*i, ý, i, y, é, e, ei, ey*), *æ*, samt *j*.

konum [k^hœ̃nvm]   *kaupmann-* [kœ̃tʰpmɛn]
komdu [k^hçmtv]   *krafti* [k^hɾfɪtɪ]

[k^h]-uttal föreligger även för skriftens *h* före *v* i början av ord.

<i>hvað</i>	[k ^h vʰɔ̯]	<i>hvössum</i>	[k ^h vœsɹym]
<i>hvarf</i>	[k ^h vʰɛrf]	<i>hversu</i>	[k ^h ɛsɹy]

[k] är en tonlös oaspirerad dorsal velar klusil. Förträngningen bildas med tungryggen mot gomseget. Inga avvikande beskrivningar i litteraturen.

[k]-uttal föreligger för skriftens *k* mellan vokaler, efter tonlös konsonant samt i ordslut, utom före palatal orundad vokal (*i, ý, i, y, e, ei, ey*) och *æ*. [k]-uttal föreligger även för morfeminitialt *g* utom före palatal orundad vokal och *æ*; för *gg* utom före palatal orundad vokal och *æ*.

<i>skólann</i>	[skowlɛn]	<i>túlkun</i>	[t ^h uɫkyn]
<i>taka</i>	[t ^h ɛ:kə]	<i>skók</i>	[skowk]

[hk] är en tonlös preaspirerad velar klusil. Ett *h*-ljud föregår den förträngning som bildas mot gomtaket. Inga avvikande beskrivningar i litteraturen, utom Goodwin (1908:96), se *Märk* nedan.

[hk]-uttal föreligger för skriftens *kk* (utom före *t*), samt för *kl, kn, km*.²³

<i>okkur</i>	[ɔhkvr]	<i>sakna</i>	[sɛpknɛ]
<i>þakkaði</i>	[θɛhkɛðɪ]	<i>líklega</i>	[lɪhkɫɛ]

Märk att tonande uttal [g] sporadiskt förekommer för skriftens *g* i tonande kontext. Goodwin (1908:96) ger bl.a. exemplet ”er gaman”.

(*tómu*) *glerja* [gɫɛɹjɛ]   *jólaguðspjallinu* [jɔvɫɛgvsɹjɛɫɪnɪh]

[ʔ] är tonlös glottal klusil. Ljudet bildas då stämläpparna plötsligt öppnas så att den inneslutna luften kan strömma ut; en liten ”knall” uppstår. Ljudet är i regel tonlöst, även om det kan tänkas bli mer eller mindre tonande (”läckande röst”) i tonande kontext, [ʔ]. Det saknar fonemstatus i isländskan, men fungerar som ”hård ansats” vid emfatiskt uttal av ord med initialt vokalfonem. I materialet: [ʔ]*aldrig*. Dessutom förekommer i s.k. *höggmæli* [ʔ] i stället för annan klusil före [n]: *fregna* [frɛʔnɛ] för [frɛknɛ], främst hos yngre (Þráinsson & Árnason 2001:3.2.1).

Frikativor (spiranter)/approximanter

[f] är en tonlös labiodental frikativa. Förträngningen bildas med underläppen mot övre framtänderna. Inga avvikande beskrivningar i litteraturen.

²³ *km* finns inte i isländska arvord, men väl i lånordet *drakma* (gr. *δραχμή*); Gíslason & Þráinsson (2000:77).

[f]-uttal föreligger för skriftens *f* i uddljud; för skriftens *f*, *p*, *pp* före *t* (och *s*), samt för medialt *ff* före konsonant; för skriftens *ff* i intervokalisk och final ställning; också för intervokaliskt *f* i några lånord och namn (se *Märk 1*).

<i>fórum</i>	[fowrvɪm]	<i>kepptist</i>	[ç ^h ɛfˌtɪs]
<i>hvarf</i>	[k ^h vɛrf]	<i>gróðafíkn</i>	[kɾowðɛfihkɲ]

Märk 1 uttalet av *f* i lånordet *sófi*, i materialet: *svefnsófann* [svɛpsɔfɛn].

Märk 2 att uttalet av *p* + *-s* (genitivändelse) vacklar i t.ex. *skips* (gen. sg. av *skip* [sçɪ:p]): [sçɪ:ps/sçɪps~sçɪfs] (Helgason 2002:48).

[v] är en tonande labiodental approximant. Efter tonlös frikativa kan *v* realiseras frikativt: [v, v̥, f]. I litteraturen talas sällan om en approximant, men Helgason (1993: 31 f.) och Thráinsson (1994:147) gör så.

[v]-uttal föreligger för skriftens *v* i uddljud och efter konsonant före (oftast orundad) vokal; för skriftens *f* i intervokalisk och postvokalisk ställning; för *v* före konsonant i några få ord, som *Evrópa*, *evra* (€).

<i>voru</i> (<i>að</i>)	[vɔ̃ɛɪ]	<i>hafa</i>	[hɛ:vɛ]
<i>vita</i>	[vɪ:te]	<i>af</i>	[ɛv]

Märk att *f* nollrealiseras mellan *á*, *ó*, *ú* och vokal. I materialet: *húfu* [hu:v], *sjávarins* [sjɔwɛɪʒs].

[θ] är en tonlös apikal/laminal dental frikativa (läspljud). Förträngningen bildas med tungan mellan övre och nedre framtänderna, så att tungspetsen eller tungbladets främre del rör vid övre framtändernas nedre kant. Ljudet kan även åstadkommas med tungspetsen mot övre framtändernas baksida (apikodental). Det råder viss oenighet om frikativans artikulationsställe. Den dominerande uppfattningen är att den artikuleras postdentalt. Pétursson (1976:36) kallar frikativorna ([θ] och [ð]) dorsala, och säger att tungspetsen ligger mot nedre tandraden och främre delen av tungryggen ("frambak tungunnar") mot tandvallen, men att de också kan artikuleras med tungspetsen mot tandvallen. Goodwin (1908:97) säger: "De tidigare såsom »interdentaler» bestämda apiko-gingivala gnidljuden *b* ock *ð* äro ett gott stycke tillbaka-dragna från artikulationsstället för *t* ock *d* ock synas mig lika ofta snarare vara apikoalveolarer, i synnerhet efter *r*". Enligt Goodwin har isländskan således två tonlösa apikoalveolara frikativor, [θ] och [s]. "Den perspirerade frikativan *b* är alltid tydligt aspirerad, eller rättare sagt: det hörs en liten tonlös paus efter ljudet", tillägger Goodwin. Enligt Kress (1982:23) är frikativan apikopostdental, och uttalas med tämligen stor energi; friktionen kan följas av aspiration, menar han. Konráðsson & Rögnvaldsson (2001:3.4) säger om [θ] och [ð] att de är dentala eller alveolara; de

bildas med främre delen av tungan mot tandvallen, medan tungspetsen nalkas ("nål-gast") framtänderna i överkäken. De tillägger att det varierar mellan personer hur långt fram den trängsta förträngningen sker. Einarsson (1945:plansch) menar att *ð*, *þ* och *np* (i *ennþá*) är interdental, vilket stöds av hans palatogram.

[θ]-uttal föreligger för skriftens *þ* i morfeminitial ställning; för *ð* före tonlös klusil och yttrandefinalt.

<i>þjófkenna</i>	[θjowc ^h ɛnɐ]	<i>þegar</i>	[θɛ̃ɜuɛɪ]
<i>það</i>	[θɛ̃]	<i>fótboltið</i>	[fõpɔ̃tɐlɪθ]

Märk att [p] (lånat från ortografin) ej sällan skrivs för [θ], helst i isländska framställningar, t.ex. Rögnvaldsson (1989), Gíslason & Þráinsson (2000).

[ð̥] är en tonande apikal/laminal interdental approximant (läspljud). Det är en tonande motsvarighet till [θ] (se detta). Pétursson (1976:36) påstår att [ð̥] bildas något längre bak än [p], och att förträngningen inte är fullt så trång vid [ð̥]. Einarsson (1927:14) säger att artikulationen är betydligt slappare än vid [θ], särskilt i intervokalisk och prekonsonantisk ställning.

[ð̥]-uttal föreligger för skriftens *ð*, utom före *k*. ([ð̥] för skriftens *þ* tas upp senare.)

<i>góðri</i>	[kõwð̥ɪ]	<i>búðum</i>	[pu:ð̥vm]
<i>opnaðu</i>	[ohnɐð̥v]	<i>aðalega</i>	[ɛ:ð̥ɛlɜɐ]

[s] är en tonlös apikal alveolar frikativa (sibilant). Förträngningen bildas med tungspetsen mot tandvallen. Luftflödet är koncentrerat till en smal kanal utmed tungans mitt. Denna koncentrerings av luftflödet bidrar till att höja luftflödets fart, varför kraftig turbulens uppstår och resulterar i mycken högfrekvent energi (Catford 2001: 85). Hur kraftigt uppböjd tungan är beror på kontexten, minst före [i]. Fries (1976: 86) anmärker: "Särskilt i uddljud uttalas *s* med tungspetsen något mer tillbakadragen än svenskt *s*." I svenskan är laminalt [s] vanligast (Elert 2000:62), vilket innebär att det genomgående är rätt stor skillnad mellan svenskt [s] och isländskt [s]. Elert (a.st.) menar att hörselintrycket inte skiljer sig "väsentligt" mellan den apikala och den laminala artikulationen. Mitt intryck är att skillnaden är – eller åtminstone kan vara – mycket tydlig, och att den apikala artikulationen är mycket viktig för att uttalet skall låta "isländskt" (i motsats till svenskt, d.v.s. laminalt). Konráðsson & Rögnvaldsson (2001:3.4) säger att somliga ("sumir") bildar ljudet apikoalveolart, men att många bildar det laminalt, med tungspetsen mot tänderna i underkäken. Kress (1982:23 f.) säger att artikulationen sker med tungspetsen mot tandköttet, "dicht über den vorderen Oberzähnen gesprochen, etwas unterhalb der Stelle, an der dt. sch gebildet wird". Árnason (1980:98) säger också att framtänderna är tätt ihop ("allþétt saman")

Goodwin (1908:98) kallar det isländska ljudet apikoalveolart, och tillägger att det har "en tendens till palatalisering i närheten av *i, j* m.fl. ljud, ock i denna ställning, som hos många personer i alla ställningar, låter snarare som *f* än *s*". Också Kress (1982:25) talar om palataliserat *s*, i förbindelsen *sj*, som utifrån Kress' beskrivning kan återges [ʃ]. Exempelen är *sjá* och *dysja*. Detta är svårt att säga något bestämt om. Sibilantens duration är vanligen för kort för att man skall hinna uppfatta en glidning från [ʃ] till [s]. Den auditiva skillnaden är också synnerligen liten. Einarsson (1927:14) menar att *s* i förbindelsen *sj* "mehr mit dem Zungenblatt gebildet wird", men att skillnaden är liten.²⁴ Palatalisering är en naturlig koartikulation, liksom t.ex. labialisering i labial kontext.²⁵

[s]-uttal föreligger för skriftens *s, ss* i alla ställningar. [s] föreligger även för skriftens *x*, som senare del av klustret [xs, ks].

<i>strax</i>	[sθrɛxs]	<i>fastast</i>	[fɛsˈtɛst]
<i>loks</i>	[lɔks]	<i>standa</i>	[stɔntɛ]

Märk 1 att finalt *ss* sällan förekommer, sedan /s:/ förkortades (efter lång vokal på 1300-talet; något senare efter kort vokal) då det sista *s*-et var en nominativändelse, t.ex. *ís* [i:s] < *íss* [i:s:] (nom. sg.), *hás* < *háss* [hɛ:s:] (mask. nom. sg.). Nu finns t.ex. *höss* (poetiskt; m. ack. sg. *hösvan*). *Ss* som hörde till stammen har bevarats: *hvass, skass* m.fl.; jfr Óskarsson (2001:10.8). Vidare: *foss* < *fors*, *íss* [i:s] (gen. sg.) m.fl., samt lånord, t.ex. *flass* (eng. *flash*).

Märk 2 att tonande *s* [z] endast sällan förekommer i isländskan: *sem sagt* [s.zɔt] (och liknande uttal) flera gånger i det spontana talet i mitt material; vidare *sem* [zm], *Hvað segirðu?* [kˣɛzɔɕ], *til þess að* [tˣhɛzɛ], (*já*) *þar sem* [ɛzm]. Enligt litteraturen är *s* alltid tonlöst [s] i isländskan. Med den utgångspunkten förekommer [z] oväntat ofta i mitt material. Det är då tydligt tonande och ofta kraftigt frikativt (ej [z]).

Märk 3 att Fries (1976:86) menar att det finns ett retroflex²⁶ [ʂ] för *rs*: *ársnins* [aˣʂ:ɪns], *þorskur* [θɔʂkvr], *fyrst* [first, fɪʂt], *versna* [veʂna], *þar sem* [θaʂ:ɛm], *Geirsson*

²⁴ Här tycks dock en betydande individuell variation förekomma. Då Björk Guðmundsdóttir sjunger t.ex. *sjálfur, sjónum, sést* är det palatala inslaget mycket tydligt: [ʃɕ].

²⁵ Om koartikulation, se Catford (2001:99 ff.). Enligt Catford är palatalisering exempel på "secondary articulation". "Co-articulation" enligt Catford omfattar även "double articulation", t.ex. [w], som är två samtidiga approximanter (velar + bilabial).

²⁶ "Retroflex" är en rätt oprecis term – den omspannar allt från apikodental till apikoprevelar artikulation. Svenskans /r/ + /d t l n s/ realiseras ofta apikopost-alveolart: [d̠ t̠ l̠ n̠ s̠] (lm. [d̠ t̠ l̠ n̠ s̠]); IPA:s [d̠ t̠ l̠ n̠ s̠] (lm. [d̠ t̠ l̠ n̠ s̠]) är apikopalatala (eller sublaminopalatala); de

[g̊e̊ʂ:ɔn]. Hon jämför ljudet med det i sv. *värst, försök*. Redan isländskt [ʂ] är något retroflect, och någon betydande ytterligare retroflektering är svår att uppfatta och torde knappast förekomma. [ʂ] förekommer också hos Helgason (1993:46) i exemplet *annars veit* [naʂ 'veirt] men han är nu något tveksam till teckenanvändningen²⁷; kanske [ʂ] bättre beskriver det vanliga uttalet. Det innebär förstås inte att [ʂ] inte skulle förekomma; det kan det mycket väl göra om än i mindre utsträckning och mindre regelbundet än Fries' framställning ger intryck av. Einarsson (1927:14) säger sig ha hört "beinahe kakuminale Aussprache", men också att det är honom främmande. Jag har inte hört det i mitt material.

[ʂ̥] är en tonlös apikal alveolar frikativa. Den förekommer som alternativ till [r̥ ʃ̥] före fortisklusil och i ordslut, mer sällan ordinitialt. [ʂ̥] beskrivs sällan i litteraturen, men nämns av Pétursson (1976:41). Helgason (1993:32) beskriver fricering av [r] – såväl tonande som tonlöst.

[ʂ̥]-uttal föreligger för *r* före *p, t, k*, samt finalt. Dock inte före *s*; *rs* uttalas antingen [rs/ʃs] eller [s(ʔ)]: *vesturs* [vɛstʏʂh].

verki   [vɛɹɹɪ]   *kjörbúðar*   [k̥ʰɔɹpuðɛɹ]

[r̥] är en tonande apikal alveolar approximant. Den förekommer som alternativ till [r ʃ], främst i naturligt, spontant tal, men också i det mer "vårdade" talet (uppläsning). Förutom Helgason (1993:32) har jag inte sett någon beskrivning av detta ljud i litteraturen. Helgason framhåller att processen tycks variera mellan olika individer. Det intrycket ger också mitt material.

[r̥]-uttal föreligger sporadiskt för skriftens *r*, främst där det inte är allt för starkt betonat. Annars är det svårt att formulera någon regel, eller ens en tydlig tendens. Enligt Helgason (a.st.) är kontexten inte avgörande.

lýgur   [li:uɹɹɪ]   *horfdum*   [hɔɹðvm]
begar   [θɛɛɪ]   *fór*   [foɹ]

[ɹ̥] är en tonlös predorsal palatal frikativa. Förträngningen bildas med främre delen av tungryggen mot gomtaket. Jóhannesson (1988:4) kallar ljudet palatalt men återger det [ɹ̥]. Goodwin (1908:98) säger helt kort att "*j* och *x* äro identiska med de ty. *ich-* ock *ach-*ljuden". Enligt Kress (1982:24) bildas den isländska frikativan dock längre fram än tyskt "*ich-*ljud", och är mer energisk. Ófeigsson (1920–24:xvii) säger

---

kallas traditionellt "tjocka" eller "kakuminala" (till lat. *cacúmen* 'topp', här avseende gommens högsta punkt).

²⁷ Muntlig uppgift.

att frikativan "er en kraftig artikuleret, stærkt bepustet [j]-lyd, svarer omtrent jysk hj i Hjælm eller t. ch i Chemie". Också Blöndal & Stemann (1953:49) menar att den låter "som jydsk [hj] i 'Hjem', tysk [ch] i 'ich'". Det händer ofta att [h] uttalas istället för [ç], inte minst i det mycket vanliga *hérna*: [hɛtnɛ] eller [çɛtnɛ]. Denna process beskrivs av Helgason (1993:35 f.), som också ger uttalet [ɛɪ jɛtna] (*er hérna*).

[ç]-uttal föreligger för skriftens *hj* samt för skriftens *h* före *é* och endast i uddljud. (Preaspiration kan stundom realiseras som [ç]: *ætla* [æ̥çtlɛ].)

<i>hérna</i>	[çɛtnɛ]	<i>hjón</i>	[çown]
<i>hjá</i>	[çɔw]	<i>hjúkraði</i>	[çu:kɾæðɪ]

[j] är en tonande dorsal palatal approximant. Förträngningen bildas med främre delen av tungryggen mot gomtaket. Isländskt [j] betecknas vanligen som en frikativa snarare än en approximant. Thráinsson (1994:147) föreslår dock klassificeringen "glide" (eng.) för /j/. Hur *j* realiseras kan givetvis variera med trycket, så att emfatiskt starktryck kan ge [j], svagtryck däremot [j̥]. [j̥] är svårfunnit i materialet, men finns i det emfatiskt uttalade *djöfuls* [tj̥œvøls]. Också kontextbundna variationer förekommer; så säger Fries (1976:85) att *j* uttalas "mera vokaliskt efter tonande kons[onant]." Goodwin (1908:96) kallar [j̥] halvsvak "i brist på ett lämpligare uttryck". Gíslason & Þráinsson (2000:114) anmärker att [j̥] i långa kluster som *trjóna*, *þrjátíu*, *strjáll* kan falla bort. Bortfall av [j̥] (och andra approximanter) diskuteras också av Helgason (1993:38 ff.), som ger exemplet [ɹɛht] *rét*. I mitt material förekommer ett liknande uttal, där dock vokalen i början bildas med något högre tungställning: [rɛ̃ht].

[j]-uttal föreligger för skriftens *j* i uddljud, eller efter uddljudande konsonant, före vokal; för *gj* i intervokalisk ställning, samt för *g* mellan vokal och *i*.

<i>já</i>	[jɔw]	<i>jólin</i>	[jowlm]
<i>degi</i>	[tej:ɪ]	<i>daginn</i>	[tɔj:ɪm]

[x] är en tonlös dorsal velar frikativa. Förträngningen bildas med tungryggen mot gomseget. Goodwin (1908:98) menar, som tidigare har sagts, att isländskt [x] är identiskt med tyskt "ach-ljud". Också Eskeland m.fl. (1967:128) jämför ljudet med tyskt *ch* i *Nacht*. Kress (1982:31) jämför också med tyskan: "Isl. [x] liegt zwischen deutschem ich- und ach-Laut.". Ófeigsson (1920–24:xvii) jämför det isländska ljudet, som han återger [χ], med danskt *g* i *lagt* och tyskt *ch* i *ach*. Också Blöndal & Stemann (1953:49) jämför med tyskt *ch* i *Frach*, *Rache*.

Vad är det då detta tyska "Achlaut" som de jämför med? Enligt Kohler (1999:86, 88) realiseras tyskt /x/ olika beroende på kontexten, alltifrån [ç] i *dich* till [χ] i

Dach. Däremellan finns dock [x], som står i komplementär distribution med [χ]: /x/ realiseras som [x] efter de höga och mellanhöga spända vokalerna [u:] och [o:]; som [χ] efter de låga och mellanlåga slappa vokalerna [ɐ] och [ɔ], således: [buːx, hoːx~dɛχ, dɔχ]. Den isländska frikativan kan således jämföras med tyskt [x] i *Buch*, medan [χ] i *Bach* bildas längre bak (uvulart). Fries (1976:85 f.) återger den isländska frikativan på följande sätt: [ʃ] för g i *hugsa*, [xw, x] (sydländskt) för *hv* i *hvað* och [χ] för *k* i *slikt*. Tyvärr är det endast [ʃ] som beskrivs, och då som tonlös velar frikativa. Vi får således inte veta vilken fonetisk skillnad hon eventuellt anser finns mellan [ʃ, x, χ]. ([xw] skiljer sig från de andra med sin labialisering.) Ett uvulart uttal efter [i] är sannolikt inte vanligt. Einarsson (1927:16) tar avstånd från Goodwins ovan anförda jämförelse med den tyska frikativan; han menar att isländskt [x] bildas längre fram än den tyska frikativan. Den senare bildas ofta med uvular vibration ("Zäpfchenschwingungen"), något som inte förekommer i isländskan, menar han. Det stämmer också med mitt intryck av såväl tyskt som isländskt uttal.

[x]-uttal föreligger för skriftens *g*, *gg*, *k*, *kk* före *t* och *s* samt som första del i [xs] för skriftens *x*. Ordinitialt [xv, xʷ, x] för skriftens *hv* är ett sydländskt dialektdrag (Þráinsson & Árnason 2001:3.1.2) Ordinitialt [x] finns annars endast i namnet på den grekiska bokstaven χ, som på isländska heter *khí* eller *hvi* [χi:] (gr. χι).

<i>taktu</i>	[tʰɛxˠtɥ]	<i>óþekkt</i>	[owθɛxt]
<i>sagt</i>	[sɔxt]	<i>rekstri</i>	[rɛxsθri]

Märk att klusilen [k] (för *k*) kan ersätta frikativan [x] före [s], *loks* [lɔks]. Detta uttal torde vara det vanligare hos unga talare (Þráinsson & Árnason 2001:3.2.1).

[ɥ] är en tonande dorsal velar approximant. Förträngningen bildas med tungryggen mot gomseplet. Ljudet kan helt försvinna i trycksvaga ord eller i vissa kontexter (se nedan). Ljudet beskrivs nästan genomgående som en frikativa, och återges [ɥ] (stundom, men oriktigt [ʋ]), men Þráinsson (1994:147) menar att approximant är en bättre klassificering. Goodwin (1908:97) anmärker: "Också i velart [jämte palatalt] artikulationsläge visar frikativan en tendens till reduktion i mellanvokalisk ställning, t.ex. i *saɣa*, *daɣar*, såvida den tillsammans med följande vokal inte fullständigt reducerats eller bibehållits såsom labiovelarisering av efterföljande konsonant, som i *skógur*, *lágur*". Kristinsson (1988:19) säger att [ɥ] inte är så ljudstarkt ("loud"), och att det krävs ett tränat öra för att urskilja det i snabbt tal. Han säger vidare att ordfinalt [ɥ] ofta bortfaller i vanliga ord. I materialet faller [ɥ] ofta i suffixet *-lega*: [lɜɛ].

[ɥ]-uttal föreligger för skriftens *g* i intervokalisk ställning; för *g*, *gg* mellan vokal och *ð*, *r*.

<i>begar</i>	[θɛ̃ʒuɸɛɪ]	<i>tuggði</i>	[tʰʏuɸðɪ]
<i>sagði</i>	[sɸuɸðɪ]	<i>fluga</i>	[flʏøuɸɛ]

[h] är en tonlös glottal (laryngal) frikativa. Förträngningen sker vid stämläpparna, som närmar sig varandra utan att vibrera. Det är snarast ett neutralt ”blåsljud”, som till följd av sin neutralitet påtagligt färgas av sin omgivning.

[h]-uttal föreligger för skriftens *h* i uddljud, utom före *j*, *l*, *r*, *n*, *é*, då *h* avtonar följande ljud, men självt knappast hörs.²⁸ Om [h] såsom preaspiration, se under respektive [hp], [ht], [hç] och [hk].

<i>horfðum</i>	[hɔ̃ɹðv̥m]	<i>helvítis</i>	[hɛlvítis]
<i>hafði</i>	[hɸv̥ðɪ]	<i>hylltur</i>	[hɹɹ̥tʏɹ]

[h] är en tonande glottal (laryngal) frikativa. Det är en tonande variant av [h]. Ljudet brukar betraktas som ”läckande” (= [h]), d.v.s. att stämläpparna inte sluter helt tätt under fonationen; jfr IPA (1999:20), Catford (2001:97).

[h]-uttal föreligger för skriftens *h* i intervokalisk ställning, uppkommen genom sammansättning eller i ordskarv. [h] i sandhi beskrivs av Pétursson (1976:37).

<i>(skakka) húfu</i>	[huxʏ]	<i>(i) hausinn</i>	[hœʏsɪn]	<i>alpahús</i>	[ɸɹpɛhʏs]
----------------------	--------	--------------------	----------	----------------	-----------

Nasaler

[m̥] är en tonlös bilabial nasal. Förträngningen bildas med läpparna. Inga avvikande beskrivningar i litteraturen, men Blöndal & Stemmann (1953:52) återger det [hm].

[m̥]-uttal föreligger för skriftens *m*, *mm* före *p*, *t*, *k*. Dock förekommer också [m] i denna ställning, t.ex. *samt* [sɸmt] i materialet.

<i>templar</i>	[tʰɛm̥plɛɹ]	<i>aumt</i>	[øʏm̥t]
----------------	-------------	-------------	---------

[m] är en tonande bilabial nasal. Förträngningen bildas med läpparna.

[m]-uttal föreligger för skriftens *m* i uddljud före vokal samt före annan konsonant (utom *p*, *t*, *k*, se ovan); för skriftens *mm* i intervokalisk och postvokalisk ställning (finalt).

<i>mamma</i>	[mɸm:ɛ]	<i>minnist</i>	[mɪn:ɪst]
--------------	---------	----------------	-----------

²⁸ Detta är en fråga som har dryftats av fonetiker sedan 1871 (Pétursson 1976:60). Somliga anser att [h] hörs före den ”följande” konsonanten, som enligt vissa är tonande. Andra anser tvärtom att inget [h]-ljud hörs. I materialet förekommer antydning till [h] före [ɹ] i det emfatiskt uttalade *hrein*. Annars anser jag att frågan har fått onödigt stor uppmärksamhet, medan andra ”större” frågor har förbisetts. Se Ófeigsson (1920–24:xvii), Pétursson (1978b:63) och Pétursson (1976:60), som argumenterar för att *hl*, *hr*, *hn* skall transkriberas [hl hr hn].

aumingjar [øʏmɪŋjɛɹ]   *mína*   [mi:ne]

[m] är en tonande labiodental nasal. Förträngningen bildas mellan underläppen och övre framtänderna. Ljudet är resultatet av en nasal *m*, *n* som assimileras med följande labiodentala konsonant [f, v, ʋ]. *m*, *n* antager labiodental artikulation, dock med bevarande av egenskapen [nasal]. Beroende på den kontext [m] kan finnas i, är ljudet i regel tonande. Pétursson (1976:40) återger det [m_v]. Helgason (1993:33) ger också exempel på [m], såväl i inre som yttre sandhi.

[m]-uttal föreligger för skriftens *m*, *n* före *f*, *v* i sandhi, men inte i enkla ord: *hann fór* [hɛ̃mfoɹ].

[ŋ] är en tonlös apikal (post)dental nasal. Förträngningen bildas med tungspetsen eller tungbladets främre del mot övre framtändernas baksida, eller mot tandköttet. I litteraturen återges det stundom [hn] (t.ex. Blöndal & Stemmann 1953:52), men beskrivs för övrigt på samma sätt.

[ŋ]-uttal föreligger för skriftens *hn* i uddljud; för *n*, *nn* före *t*.

hnakkannum [ŋɸhkenym]   *nennti*   [nɛ̃ntɪ]
hnuþla   [ŋvhp̥lɛ]   *henti*   [hɛ̃ntɪ]

Märk 1 att ett alveolart [ŋ] förekommer i klustret *mnt* i *fornt* [fɔ̃nt, fɔ̃rnt], till skillnad mot det dentala [ɲ] i *nt*: *font* (ack.) [fɔ̃nt̚]. Exempel saknas i materialet, men har iakttagits av författaren.

Märk 2 att tonande [n] stundom förekommer för [ŋ], t.ex. *hnifur* [nivøɹ].

[n] är en tonande apikal (post)dental nasal. Förträngningen bildas med tungspetsen eller tungbladets främre del mot övre framtändernas baksida, eller mot tandköttet. Einarsson (1945:plansch) menar att intervokaliskt *n* är "supra-dental", men att *n*, *nn* annars är dentalt.

[n]-uttal föreligger för skriftens *n* i uddljud (samt efter uddljudande *f*, *g*, *k*, *s*); för *n*, *nn* i inljud före *d*, samt efter annan konsonant; för *nn* i intervokalisk och postvokalisk (final) ställning, dock ej efter *ei*, *ey*, *au*, *æ*, *á*, *é*, *í*, *ý*, *ó*, *ú*, där *nn* uttalas [tn tɲ].

enda   [ɛ̃ntɛ]   *hann*   hɛ̃nɹ:
minni   [mɪnɹɪ]   *ný*   [niɹ]

Märk att Fries (1976:86) menar att det finns ett retroflect [ɲ] för *rn* före annan konsonant: *bernska* [bɛ̃ɲska, bɛ̃ʂka], *vernda* [vɛ̃ɲða], *sanngjarni* [sanˀg̊;ar̥tʰ]. Om något [ɲ] föreligger i isländskan är tveksamt. Det har inte observerats i materialet.

[ŋ̊] är en tonlös dorsal palataliserad velar nasal. Förträngningen bildas med tungryggen mot gomtaket och en stor del av gomseglet, som framgår av tungprofilen hos Pétursson (1976:75), men förträngningen flyttas framåt under artikulationen. Något egentligt palatalt [ŋ̊] är det dock inte fråga om. Dessutom varierar det axakta artikulationsstället med kontexten. T.ex. torde artikulationen ske längre fram i *flinkir* [fl̥iŋ̊çɪ] än i *bunki* [puŋ̊çɪ], *banki* [p̥w̥ŋ̊çɪ]. Pétursson (1976:39) menar att förträngningen är längre bak än vid [c^h], men att artikulationsstället mot slutet av den nasala fasen är detsamma som för [c]. Förutsättningarna är helt andra för nasalen till följd av att velum är sänkt i den nasala fasen. Annars betraktas ljudet som palatalt och återges [ŋ̊]. Konrādsson & Rögnvaldsson (2001:3.5) kallar [ŋ] och [ŋ̊] "(fram)góm-mælt", och säger att de bildas längre bak än [c^h], som de kallar "framgóm-mælt" (a.a.:3.3). Blöndal & Stemann (1953) beskriver ej palatala nasaler, och *banki* återges [baungjɪ] (a.a.:43).

[ŋ̊]-uttal föreligger för skriftens *n* före *kj*, *ki*. Ljudet är inte så frekvent, men förekommer i materialet: *banki* [p̥w̥ŋ̊çɪ]. Ordet förekommer flera gånger, och uttalas rätt skiftande.

[ŋ̊] är en tonande dorsal palataliserad velar nasal. Förträngningen bildas med tungryggen mot gomtaket och en stor del av gomseglet, som framgår av tungprofilen hos Pétursson (1976:75), men förträngningen flyttas framåt under artikulationen. Se ovan under [ŋ̊] om artikulationsstället.

[ŋ̊]-uttal föreligger för skriftens *n* före *gj*, *gi*, och företrädesvis efter [i], [j].

<i>lengi</i>	[l̥ɛŋ̊çɪ]	<i>sænginni</i>	[s̥æŋ̊çɪnɪ]
<i>hringjum</i>	[çɪŋ̊çym]	<i>enginn</i>	[ɛŋ̊çɪn]

[ŋ̊] är en tonlös dorsal velar nasal. Förträngningen bildas med tungryggen mot gomseglet. Inga avvikande beskrivningar i litteraturen, men Böndal & Stemann återger det [hŋ̊].

[ŋ̊]-uttal föreligger för skriftens *n* före *k*, samt för *ng* före *t*.

<i>hlunka</i>	[h̥ŋ̊kɛ]	<i>banka</i>	[p̥w̥ŋ̊kɛ]
---------------	----------	--------------	------------

[ŋ̊] är en tonande dorsal velar nasal. Förträngningen bildas med tungryggen mot gomseglet. Inga avvikande beskrivningar i litteraturen.

[ŋ̊]-uttal föreligger för skriftens *n* före *g* i intervokalisk och postvokalisk ställning (finalt), samt för *ng*, *gn* före *d*.

<i>rangla</i>	[r̥aŋ̊lɛ]	<i>drenglyndur</i>	[tr̥ɛŋ̊klɪntvr]
<i>löngu</i>	[l̥øŋ̊kv]	<i>vængbrotnum</i>	[v̥æŋ̊pɹohtnvm]

Likvidor (lateraler och tremulanter)

[ɬ] är en tonlös postdental (gingival)/alveolar lateral frikativa. Förträngningen bildas med tungspetsen mot tandköttet/tandvallen, medan luften kan passera vid tungans ena sida/båda sidor. Enligt Pétursson (1976:41) är tonlöst [ɬ] oftare än tonande [l] bilateralt. Tungspetsen skapar tillslutningen något längre upp/bak än vid [t]. Einarsson (1945:plansh) kallar [l, ɬ] ”supra-dental”, och att döma av palatogrammet sker artikulationen längre bak än vid [s], snarast postalveolart. Artikulationen torde dock ske närmre tänderna efter [t], som i *öll*. Till skillnad mot nasalerna tycks ingen tendens finnas till att uttala tonande [l] för [ɬ] i någon ställning där [ɬ] ”förväntas”.

[ɬ]-uttal föreligger för skriftens *hl* i uddljud; för *l, ll* före *p, t, k*, samt yttrandefinalt.

<i>hlægja</i>	[ɬäj:ɐ]	<i>hlunka</i>	[ɬuŋkɐ]
<i>allt</i>	[ɬɛt]	<i>vel</i>	[vɛɬ]

Märk att [ɬ] ofta återges [ʃ], någon gång även [λ, hλ] (Så Ófeigsson 1920–24), eller [hl] (Så Kress 1982, Fries 1976).

[l] är en tonande postdental (gingival)/alveolar lateral approximant. Förträngningen bildas med tungspetsen mot tandköttet/tandvallen, medan luften kan passera vid tungans ena sida/båda sidor. Till skillnad mot [ɬ] uppstår sällan något friktionsljud då luften passerar ut vid tungans sida/sidor, eftersom passagen är vidare, varför ingen kraftig turbulens uppkommer.

[l]-uttal föreligger för skriftens *l* i uddljud eller efter uddljudande konsonant före vokal, samt mellan vokal och annan konsonant; [l:] för skriftens *ll* endast i intervokalisk och postvokalisk (final) ställning i lånord, hypokoristiska namnformer och sammansättningar.

<i>ulla</i>	[vɛl:ɐ]	<i>máli</i>	[mɔwɛlɪ]
<i>lágt</i>	[lɔwht]	<i>leit</i>	[lɛjt]

[r] är en tonlös apikal (post)alveolar tremulant. Tungspetsen trycks lätt mot tandvallen (eller något längre bak), och sätts i svängning av den utgående luftströmmen, som är starkare än vid [r] (till följd av att glottis är öppen). Einarsson (1945:plansh) talar om ”supra-dental r” Det (fonologiskt) korta [r], kan utgöras av en enda svängning [ɾ] (Pétursson 1976:41), och är då snarare en kort klusil än en egentlig tremulant. Såväl tonande som tonlösa tremulanter förekommer rikligare i uppläsningen; se vidare under [ɹ] [ɹ] ovan. Exakt när en tremulant uttalas och när en frikativa/approximant, är omöjligt att bestämma. Helgason (1993:32) talar om en universellt verkande fricering av [ɾ ɾ].

[r̥]-uttal föreligger för skriftens *hr* i uddljud; stundom för *r* före *p*, *t*, *k*, *s*, samt sällan satsfinalt.

<i>hræðilega</i>	[r̥ajðilɛɛ]	<i>bifur</i>	[pɪr̥vʏr̥]
<i>hreinn</i>	[r̥ɛjn]	<i>Marta</i>	[mɛr̥tɛ]

Märk att den grekiska bokstaven *P ρ ϱ (ρο)* på isländska heter *hró* [r̥ow]; [ɔ] har därför använts i ljudskrift för [r̥] (så Ófeigsson 1920–24).

[r] är en tonande apikal (post)alveolar tremulant. Tungspetsen trycks lätt mot tandvallen (eller något längre bak), och sätts i svängning av den utgående luftströmmen. Också tonande (fonologiskt) kort [r] kan ersättas av det enslagiga [ɾ], eller en frikativa/approximant [ɹ, ɻ] (Helgason 1993:32). I materialet är [r:] svårfunnet; det tycks inte förekomma ens i sandhi, t.ex. *torræðu*; ej heller i *fyrren*, *þeirra*. Annars förekommer såväl [r] som [ɾ] rikligt i materialet; [r] mest i uppläsningen. Pétursson (1976:41) menar att "[s]tutt *r* í islensku hefur oftast aðeins eina sveiflu, en langt *r* þrjár til fjórar sveiflur í eðlilegu tali". Med gränsen så lågt satt skulle möjligen några av [r]-förekomsterna i mitt material kunna kallas långa. Konráðsson & Rögnvaldsson (2001:3.6) säger att de (fonologiskt) korta tremulanderna (tonande och tonlös) är kortare än språkets övriga ljud, bestående av endast en svängning ("sveifla"), och därför kanske hellre borde kallas "sláttarhljóð" (eng. *tap*). De fonologiskt långa tremulanterna sägs bestå av 3–4 svängningar. Någon tydlig och konsekvent skillnad mellan *r* och *rr* har jag inte funnit i materialet. Något förvånande är att hos Pétursson (1978a:80) läsa "Hljóðfræðirannsóknir síðasta áratugar hafa leitt í ljós, að engin samhljóð (nema [r]) eru löng í sunnlensku."

[r/ɾ]-uttal föreligger för skriftens *r* i uddljud, efter uddljudande konsonant (ej efter *h*), intervokaliskt, samt postvokaliskt (finalt – men ej yttrandefinalt – eller före tonande konsonant); för *rr* i intervokalisk och ordfinal ställning.

<i>bruddum</i>	[pɪr̥t:v̥m]	<i>fórum</i>	[fowr̥v̥m]
<i>fríði</i>	[fri:ðɪ]	<i>rekstri</i>	[ɛɣsθɪ]

2.2 Processer på ord- och frasnivå

De processer och variationer som sker då olika språkljud kommer i kontakt med varandra tas givetvis upp – i större eller mindre utsträckning – av samtliga i denna uppsats anförda verk. En studie som helt inriktar sig på koartikulation och processer i sammanhängande tal är Helgason (1993). Jag kommer därför att – så långt tillämpligt – följa det systematiska upplägg som används där. Däremot används här inte det strukturalistiska sättet att formulera processer, t.ex. "V→[+nas]/_[+nas]", som säger att vokal nasaleras före nasal.

2.2.1 Fricering av *r*

Fricering av *r* innebär att *r* uttalas som en frikativa eller approximant. Fricering av tonlöst *r* omnämns av Pétursson (1976:41), som dock inte säger något om villkoren för denna fricering. Fricering av såväl tonande som tonlöst *r* tas upp av Helgason (1993:32), som säger att processen är universell (ej kontextbunden), och att den varierar mellan individer. Utan att ha exakta statistiska uppgifter har jag det intrycket att [ɹ] är vanligare mellan vokaler, medan [r] eller [ɾ] är vanligare efter konsonant. För övrigt saknas uppgifter om denna process. Däremot är det oklart hur man skall tolka uppgifterna om uttalet av *r* som ges av Holm & Davíðsson (1982:lxxxvi): "Vanl. ungefär som svenskt *r*". Hur "svenskt *r*" uttalas varierar givetvis åtskilligt. Min uppfattning är dock att [ɹ] är betydligt vanligare än [r ɾ]. Detta intryck stöds också av Elert (2000:65 f.). I materialet förekommer [ɹ] och [ɾ] i varierande omfattning hos de olika informanterna. Att processen verkar minst i uppläsningen förvånar knappast. Dock förekommer där såväl [ɹ] – t.ex. *lýgur* [liuɹvɹ] – som [ɾ] – t.ex. *verki* [vɛɹɕɹ]. I det spontana talet är friceringen betydligt vanligare, men, som Helgason (1993:32) påpekar, varierar förekomsten mellan olika individer. Några (av många) exempel: *súður* [svɔɹɹ], *rennur úr* [ɹɛn.uɹ], *fyrir* [fi.ɹ], *byrjar* [pɹiɛ], *sérðu* [sɜɹu], *kortinu* [kʰɔɹtɪnu].

2.2.2 Nasalassimilationer och -bortfall

Med nasalassimilationer avses att en nasal antar följande konsonants artikulationsställe. Förutom denna platsassimilation förekommer hos nasaler, som hos andra konsonanter, tonassimilation, vilket innebär att nasal blir tonlös före tonlös fortisklusil.

Nasalassimilationer beskrivs – med utgångspunkt i svenskan – av Riad (1997:21 ff., 2002:14 ff.), men processen är densamma oavsett språk. Nasalassimilationer i isländskan beskrivs av Rögnvaldsson (1989:52) och Helgason (1993:33 f.). Medan Riad tar upp att nasaler realiseras [̃] före tonlös frikativa ([ē] *sjukling*, [ē] *säl*) under nasalassimilationer, tar Rögnvaldsson och Helgason upp detta som en separat process, av Helgason (a.a.:34) kallad *Nasalering av vokaler*.

Helgason (a.a.:33) framhåller, med stöd också från en undersökning av Kristján Árnason, att de dorsala nasalerna [ŋ] och [ɲ] i mindre utsträckning antar följande konsonants artikulationsställe än koronalt [n]. Det bilabiala [m] sägs det inget om i detta sammanhang. Det är intressant att dorsalerna mer sällan assimileras med den följande konsonanten, eftersom de redan är assimilationsprodukter. Om vi tar exemplet *þungur*, får nasalen sitt velara artikulationsläge [ŋ] av den följande klusilen [k]. Men då denna klusil inte uttalas, som i formen *þungt*, finns inte längre, fonetiskt sett, någon anledning att uttala en velar nasal [ŋ]. Likväl tycks det vara mindre vanligt att nasalen uttalas [ŋ]. Det har sannolikt fonologiska/morfologiska förklaringar snarare än fonetiska. Ett svenskt exempel är *inte* av äldre *ingte* (jfr *ingen* o.s.v.). Att [m] inte alltid assimileras framgår av materialets *Komdu!* [k^hɔmtv], *inte* [k^hɔntv], som annars förekommer (Gíslason & Þráinsson 2000:117). Nasalen kan också falla bort, såsom beskrivs av Rögnvaldsson (1989:52), som säger att den föregående vokalen nasaleras. Också Helgason (1993:42 ff.) beskriver processen, med hänvisning till en undersökning av Kristján Árnason. Som framgår av Helgasons exempel är processen inte begränsad till vissa konsonanter. Han framhåller också att det inte handlar om en binär situation, med alternativen $\pm$ [nasal], utan om ett kontinuum, från en fullt artikulerad nasal, via en mycket kort ocklusion, till ingen nasal alls, eller att egenskapen [nasal] realiseras i den "föregående" vokalen. I materialet förekommer t.ex. *eins og* [ɛsɔ], *sem sagt* [sɜ'zɜt]. Oftast uttalas dock en hörbar nasal, om än endast lätt antydd: *banki* [pāwŋɔɪ].

2.2.3 Avtoning av obstruent/r före initial tonlös frikativa

Avtoning av obstruenter och *r* före morfeminitial tonlös frikativa sker i sandhi – såväl inre som yttre. Helgason (1993:34 f.) beskriver den i yttre sandhi, d.v.s. över ordgräns. Detta förekommer också i mitt material: *fór fumlaust* [fowɹ fɪmləʊst]. Avtoningen förekommer dock även i sammansättningar som *afsökunar* [ɸfsø̯kɪnɪɹ].

2.2.4 Toning av tonlös frikativa (ej [s]) i formord

Att uddljudande tonlös frikativa – utom [s] – i formord blir tonande är en välkänd företeelse – i fråga om *þ* i pronomen och adverb; jfr t.ex. Kristinsson (1988:29 ff.). Många pronomen börjar på *h-* (*hann*, *hún* o.s.v.). Att [h] blir helt tonande innebär att [h]-segmentet "försvinner", varför detta vanligen tas upp som ett bortfall, t.ex. Kristinsson (1988:28). Helgason (1993:35 f.) har en rätt vid definition av formord ("function word"), som där bl.a. omfattar *mér finnst*. Förutom det ovan nämnda [θ] > [ð ɔ̯], ger Helgason exempel på att [f] > [v] och [ç] > [j]. Det senare förekommer i mitt material främst i det mycket vanliga *hérna* [jɛtɲɛ] (också [hɛtɲɛ]); vidare *þig* [ɔ̯ɪ], *hjá* [jɛ]. I tonande kontext kan tonlös frikativa också i innehållsord bli tonande: (*að*) *fara* [uɸɹɛ].

2.2.5 Yttrandefinal avtoning – ”slutljudsskärpning”

Slutljudsskärpning innebär att alla tonande segment avtonas då de uttalas sist i ett yttrande, d.v.s. före paus. Processen berörs delvis av Fries (1976:84), som säger att *ð*, *l*, *n* är tonlösa efter *p*, *t*, *k*, *b*, *d*, *g*, *s*. Fries tillägger att *m* och *r* inte förekommer i denna ställning, men i fråga om *r* stämmer inte detta; det finns i några få ord och är då tonlöst: *snupr* [stnʷøpɾ], *pukr* [pʰvøkr], *sötr* [søøtr]; jfr Thráinsson (1994:150). Fries säger vidare att tonande konsonanter ofta blir ”avtonade” (Fries’ citattecken) i ”utljud efter tryckstark vokal”, d.v.s. i enstaviga ord. I trycksvag stavelse blir *l*, *n*, *r* ”mer eller mindre tonlösa”. *nn*, *m* förblir tonande säger hon, ”så även *n* i enstaviga ord”. Kress (1982:38) säger däremot: ”Nach stimmhaften Lauten verlieren die stimmhaften Konsonanten [j], [v], [ɟ] [= [ʏ]], [m], [n], [l], [r], [ð] gegen Ende ihrer Artikulation den Stimmton”. Han återger de avtonade konsonanterna [ŋ] o.s.v. och kallar dem halvtonande (”halbstimmhafte”). De långa [mː], [nː], [lː], [rː] förblir dock tonande, menar Kress. Till skillnad mot Fries menar Kress således att *m* och *n* avtonas efter vokal. Hans exempel är *nám* och *vin*. Vidare menar Kress att finalt *b*, *d*, *g* starkt närmar sig uttalet av *p*, *t*, *k*, men att hos *bb*, *dd*, *gg* är skärpningen (”die Erhärtung”) inte lika tydlig. Kress menar dock att också vokaler avtonas. Detta sägs gälla *í*, *ý*, *ei*, *ey*, *æ*, *ú*, *ó* och *á*, d.v.s. höga vokaler eller diftonger som avslutas som höga. Helgason (1993:37) menar dock att alla vokaler kan avtonas delvis (i slutet), t.ex. *gera* [ce:ɾaʒ]. Han säger vidare att avtoning av konsonanter (utom nasaler) är ”practically obligatory”, och att avtoningen av konsonanter – till skillnad mot vokaler – gäller hela segmentet, som i *tel* [tʰe:ɬ], *lög* [lœ:x]. Exempel saknas inte i materialet: *bifur* [pɪ:ʊvɾ], *vel* [vøʒɬ], *safn* [səppn], *nesi* [nēʒsɪh], *biddu* [pɪðvʰ]. Slutljudsskärpningen tar sig dock uttryck inte endast i avtoning, utan också i att yttrandefinal klusil blir postaspirerad: *sök* [søøkʰ], *vik* [vi:kʰ].

2.2.6 Bortfall av intervokalisk approximant

Att intervokalisk approximant faller bort är en process som länge har varit verksam – åtminstone i vissa vokalkontexter. Efter *á*, *ó*, *ú* i ordslut eller före *a*, *u* sannolikt på 1500-talet (Benediktsson 1962:491). Goodwin (1908:106) tar upp fallen *lāgr* (fisl.) och *skōgr* (fisl.), som han återger [lɛ:rʷ], [sko:rʷ] (i min översättning till IPA). Han tillägger dock om *skógur* att uttalet vanligen är [sko:vr] eller [sko:vvr], ”med tydlig svarabhaktivokal”, för att medvetet skilja ordet från *skór*. Jag bad en islänning att uttala *már* (= *mávur*), *mágur* och *skór*, *skógur*. Visst gick det att uppfatta en skillnad i uttalet, men endast en mycket knapp sådan, och då uttalades orden isolerade. I snabbt tal och med mindre kraftig betoning torde däremot den fonetiska skillnaden helt utjämnas. Exempel på att *f* faller bort i ovan nämnda kontext finns i materialet: *húfu* [hu:ɥ], *sjávarins* [sjɔwɛɪʒs]. Exempel på att *g* faller bort: *skógarins* [skowɛɪʒs], *fljúga* [flju:ɛ]. Fries (1976:85) skriver om *f* efter *á*, *ó*, *ú*: ”tonande bilabial frikativa el-

ler ohörbart”, och om *v* efter *á, ó*: ”nästan ohörbart”. Hennes exempel inkluderar *húfa* [hu:ʌ] och *sjávar* [sjau:ʌr].

”Bortfall”, eller ”deletion” som Helgason (1993:38) skriver, är kanske inte den lämpligaste benämningen på denna process. Det handlar snarare om en förlängning av den ”tendens till reduktion i mellanvokalisk ställning” som Goodwin (1908:97) talar om. Det rör sig snarast om variation utmed en glidande skala, från en friktiva i ena änden via approximanter till nollrealisering i andra änden. Helgason (1993:39) nämner denna process som en viktig faktor vid bildandet av sammandragna former. I mitt material förekommer bl.a. *oni* [oni] av *ofan i*. Att approximanter försvagas förekommer i såväl det spontana talet som vid uppläsning, dock rikligare i det spontana. Vid uppläsning förekommer bl.a. följande fall av approximantförsvagning: *líklega* [líhklɛɹ], *tuttugu og fimm* [tʰytʰvɔfɪm], *þegar* [θɛɹɪ], *fiþaðist* [fɪrɸɛɪst], och i det spontana talet bl.a. *bagall* [pɸɛrtɪ] *tuttugu og sjö* [tʰytʰvsjɔɹ], *sudur* [svɸɪ], *neðan* [nɛɹɛn], *ofan* [ɔɹɛn], *síðan* [sɛɹn]. Ofta uttalas dock en – förvisso rätt svag – approximant, som i *gufubað* [kvɔvɸɸθ] (även [kvɔpɸɸ]).

2.2.7 Bortfall av approximant mellan sonorant och vokal

Bortfall av approximant mellan sonorant och vokal är en process som innebär att approximant mellan sonoranterna *l, r, n, m* och vokal faller bort. Processen beskrivs endast av Helgason (1993:38 f.), som säger att förekomsten är begränsad, eftersom sådana kluster är ovanliga. Exempelvis förekommer alls inte *lð, mð, nð*, som blev *ld, md, nd* på 1300-talet (Óskarsson 2001:10.10). Samma tendens har funnits hos *rð > rd*, men utvecklingen har gått tillbaka (a.a.). Gíslason & Þráinsson (2000:114) tar upp att [j] faller i långa ordinitiala kluster som *trj-, þrj-, strj-*.

Helgason (1993:40) ger exemplen *kerfisordum* [cʰɛɪsɔɪm], *rét* [ɹɛht], *ólét* [ou:ɹɛht] m.fl. I mitt material är det i det vårdade uttalet svårt att finna tydliga exempel på detta. I många fall är dock approximanten mycket svag, föga mer än en antydan. Så t.ex. i *sjálfan* [sjɸlɸɛn]. I det spontana talet finns fler exempel, bl.a. *rét* [ɹɛht], [rɛht] *byrjar* [pɹɪɹɛ], *óléttar* [ɔɹɛtʰtʰɪ]. Där *r* är en approximant/friktiva: *ferð hérna* [fɛɹɛdnɛ], *trégarður* [tɹɛkɸðɹ].

2.2.8 Bortfall av approximant före konsonant

Bortfall av approximant före konsonant är en process som innebär att *ð, f, g*, då de inleder konsonantkluster, kan falla bort. Processen beskrivs av Rögnvaldsson (1989:52) och Helgason (1993:40). Helgason ger bl.a. exemplet *lögrelhuna* [lœɹɹklyna]. Detta ord förekommer också i mitt material, uttalat [lœɹɹklyne]. I mitt material förekommer också *hafði* [hɸðɪ] och *lagði* [lɸðɪ], som kan jämföras med Helgasons *sagði*

[saðɪ].²⁹ En längre gången är reduktionen av *sagðir* i *Hvað sagðir þú?* [kʰɛ'se'ðu]. Vidare *stígvél* [strɪvɛl], *tilbaka* [tʰɪbɛkɛ]. I flera fall finns endast en antydan till approximant, dock utan att ett fullständigt *bortfall* kan sägas ha skett.

2.2.9 Bortfall av approximant efter tonlös konsonant

Bortfall av approximant efter tonlös konsonant gäller särskilt *v* i "småorden" *svo*, *svona*, *því*, som uttalas [sɔ], [sɔnɛ], [θi, ði]. Att processen också gäller innehållsord framgår av Helgason (1993:41), där exempel ges på att också [j] faller bort. Också i mitt material finns exempel därpå, t.ex. *sér* [sɛɜɪ]. Också Gíslason & Þráinsson (2000:113) tar upp processen, och nämner orden *svo*, *svona* och *því*, men också *þvo*, *þvottapoki* [pɔhɔa-], och *tvisvar* [tʰvɪ:sar], *þrisvar* [þrɪ:sar]. Ordet *tvisvar* förekommer i Helgasons material, och han återger det [tʰɪ:sɑ] (1993:41). Helgason säger vidare att klustren [fj] och [θj] sällan förekommer, och att det i hans material saknas exempel på att [j] faller bort i dessa kluster. Sådana exempel är svårfunna också i mitt material; oftast hörs åtminstone en antydan till [j]-ljud.

2.2.10 Bortfall av ordfinal konsonant

Att konsonant i ordslut faller bort påtalas av bl.a. Kristinsson (1988:19, 30 f.), som tar upp finalt *g* och *ð*. Som Kristinsson säger om *g*, är det ofta fråga om mycket frekventa ord som *ég*, *og*, som dessutom ofta är mindre betonade i satsen. Detsamma kan sägas om *ð*, som ofta ingår i artiklar och pronomina *við*, *þið*, samt infinitivmärket och prepositionen *að*, liksom i verbändelsen *-ið* (*hafðið* o.s.v.). Detta tas upp av Rögnvaldsson (1989:52) och Helgason (1993:42), säger att regeln gäller alla konsonanter utom klusiler och [s]. Också Einarsson (1945:27 f.) behandlar processen, och säger att den berör formord och ändelser som är obetonade. Einarsson tar i detta sammanhang upp också konsonantbortfall i andra kontexter. I materialet förekommer bl.a. *að þið hafði mig* [ɛθɪhɛ:ʋimɪɣ], förutom *við*, *ég*, *og*.

2.2.11 "Trekonsonantregeln"

Trekonsonantregeln är en process som innebär att i konsonantkluster om tre eller fler konsonanter bortfaller en av konsonanterna, vanligen den första eller andra, men aldrig den sista. Denna process äger ej rum i stavelseansatsen, som kan bestå av t.ex. [str(j)]. Processen är ingalunda ny. I fornisländskan finns former som *mart*, *morni*. Modern stavning: *margt*, *morgni*.

Processen behandlas flerstädes i litteraturen: Einarsson (1945:25 f.), Kristinsson (1988:22), Fries (1976:87), som också säger att den "nya konsonantkombinationen får samma uttal som om den hade varit ursprunglig". Detta stämmer dock inte i kluster

²⁹ Detta kan jämföras med motsvarande svenska verbformer *hafðe* > *hade* (ofta, mindre betonat, [hɛðɛ], [hɛðɛ]), *sagðe* > *sade* > *sa*, *lagðe* > *lade* > *la*.

som *ngd*, *ngt*, där *g* faller, men nasalen ofta uttalas velart, inte dentalt. I materialet: *hringdi* [rɪŋtɪ]; jfr dock under 2.2.2. Kress (1982:39 ff.) behandlar processen utförligt, och säger även att metates alternativt förekommer i klustren, t.ex. *sigldi* [sɪqldɪ, sɪq-dɪ, sɪldɪ], där [q] skall utläsas [ɣ] och [d] är en tonlös klusil. Uttalen [sɪqldɪ, sɪqldɪ] har jag inte hört, men Ófeigsson (1920–24:xxii) säger: ”*gld* udtales [q·ld] el. [l·gd]”. Liknande Guðmundsson (1922:10): ”i Forb. **gl** foran **d** dels (og hyppigst, ved Meta-thesis) som [lɥ], dels som [ɥl]: *sigldi* [sɪl·ɥldɪ, sɪɥ·ldɪ]”. (Här står [ɥ] för [ɣ] eller möjligen [ɥ], då det jämföras med danskt *g* i *dag*.) Helgason (1993:29) säger tvärtom: ”even the most careful pronunciation of the word *sigldi* has no [g]”. Av samma uppfattning är Gíslason & Þráinsson (2000:88 f.), som dock menar att [sɪldɪ] är resultatet av metates (*gld* > *lgd*). De menar vidare att det är troligt att *l*-ljudet velariseras i samband med att den velare klusilen faller bort: *sigldi* [sɪɣdɪ]. Också Rögnvaldsson (1989: 51) tar upp processen. I mitt material finns *fylgdumst* [fɪltøst], utan velarisering av [l]. Helgason (1993:44) tar upp bortfall av klusil mellan konsonanter, där klustret har uppstått över morfemgränsen. Hans exempel är både sammansättningar och ordsekvenser, t.ex. *handbolti* [hampö̀tɪ], *eitthvað* [eihka], *póst frá* [pʰous frau]. Han tillägger att exemplen i hans material är få, och att han därför delvis lägger en undersökning av Kristján Árnason till grund för sin regel. I mitt material finns *kepptist svo* [çʰef·tɪs sɔ]. Pétursson (1976:55) tar upp exempel som *hausts* [höis:] och *rigndi* [rɪndɪ, rɪŋdɪ]. I materialet (inom och mellan morfem): *Kveldúlfs* [kʰueltuɫs], *rangla* [rɑwŋ:lə]³⁰, *minigólfsins* [minɪgɔɫsɪns:], *vinstri-* [vɪsɪ], *svefnsófann* [svɛpsɔfɛn], *þurftum* [θɥɪftʰm], *vængbrotnum* [vǽŋpɔɫhtnvm]. Utanför materialet: *ávarpsfall* [ɑwɛsftʰt].

Frågan om en klusterreduktion skall tolkas som bortfall eller assimilation är inte lättbesvarad. Möjligen kan de samverka, som i *vatnsins*, som uttalas [vɔ̀htsɪns], [vɔ̀sɪns], d.v.s. utan [n]. Dock ger Gíslason & Þráinsson (2000:86) uttalen [vahdɔ̀ns], [vahdɔ̀s], [vas:] av *vatns*. Reduktion av tvåkonsonantkluster: *fótboltalið* [fo·pɔ̀tɛlɪð] och *kaupfélagið* [kʰœfeleɪð].

2.2.12 Bortfall av initial frikativa i formord

Att en frikativa i början av formord faller bort gäller i första hand pronomina *hann* och *hún* och deras böjningsformer, men också [θ] i ett flertal formord som pronomen och adverb. Däremot berörs inte [s] i samma ställning. Exempel ur materialet är *þér* [ɛɜɪ], *hann* [ɥn], *hérna* [ɛdnɛ] o.s.v. Processen beskrivs av bl.a. Helgason (1993:45), Kristinsson (1988:28 ff.) och Einarsson (1945:28). Både Helgason och Einarsson tar i sammanhanget upp tonlös frikativa före klusil mister sitt artikulationsställe och blir

³⁰ [nkl]-uttal förekommer dialektalt; se Gíslason & Þráinsson (2000:166 f.).

[h]; Helgason ger även exempel på att frikativan nollrealiseras. De ger bl.a. exemplen *eftir* och *aftur*. Jag har funnit exempel på att *eftir* uttalas [ɛhtʰɹ̥].

2.2.13 Bortfall av ordfinal vokal – elision vid hiatus

Elision vid hiatus – vokalbortfall vid vokalkrock är karakteristisk för isländskan: ”Utebliven elision [...] avslöjar omedelbart en utlänning” (Holm & Davíðsson 1982: lxxxvii). Regeln gäller då vokalen i fråga är obetonad – som den sista vokalen i flerstaviga ord vanligen är – och följs av ett ord som börjar med vokal. Processen beskrivs av Kristinsson (1988:28), Helgason (1993:46 ff.) m.fl. I vissa fall är det svårt att avgöra om vokalen verkligen har ”fallit bort”, t.ex. i *hlunka á* p.g.a. att vokalerna är så lika. Tydligare är *áttu að* [ɔwhte], *miklu ofar* [mɪklóʊvɛɹ̥]. Detta vokalbortfall förekommer i hela materialet, om än inte så frekvent som t.ex. Helgason (1993:47) har funnit.

2.2.14 Bortfall av interkonsonantisk vokal

Bortfall av interkonsonantisk vokal (synkope) är en process som innebär att obetonad vokal mellan konsonanter faller bort. Helgason (1993:47 f.) beskriver processen, och menar att den kan ske i vilken obetonad stavelse som helst – således också den första stavelsen i ett obetonat ord: *getur alveg eins* [ktr̥ ɛ̃ls]. I mitt material finns bl.a. *svolitið* [sɔltʰɪð̥]³¹ och *svoleiðis* [sɔlɪð̥s], *til þess að* [tʰɪlɬɛ], där också en konsonant har fallit bort.

2.3 Några skillnader mellan uppläsning och spontant tal

De skillnader som kan iakttas mellan det spontana talet och uppläsningen är samtidigt skillnader mellan individer, eftersom ingen av informanterna uppträder i båda situationerna.

I uppsatsen har flera gånger benämningen *vårdat* använts om uttalet i uppläsningen. Vad detta egentligen innebär är inte helt uppenbart. Helgason (1993:18 f.) diskuterar kort ”careful” gentemot ”casual” tal och konstaterar att ”casual speech” utmärks av flera – såväl lingvistiska som paralingvistiska – faktorer, som gör det svårt att isolera variabler inom själva talproduktionen. Olika talstilar behandlas också av Gíslason & Þráinsson (2000:36 ff.), som skiljer mellan ”formlegt málsnið” och ”óformlegt málsnið”.

En uppläsning skiljer sig på många sätt – inte endast fonetiskt – från spontant tal i ”ledig” stil. Uppläsningen av den litterära texten ger som man kan vänta prov på ett språk med ett genomtänkt språk, medan det spontana talet snarare ger exempel på motsatsen: mindre genomtänkta och ofta oavslutade meningar, tvekingar och om-

³¹ Detta kan jämföras med den tidigare utvecklingen *litit* > *litt*. Formen *litt* (jämfte *litið*) används i dag adverblikt.

starter. Detta ger sannolikt också förutsättningar för de fonetiska skillnader som kan skönjas.

I det spontana talet i mitt material förekommer också skratt, ljudliga in- och utandningar, snörvlingar, klickljud och "tvekljud". Dessutom sporadiska ingressivt initierade sekvenser: [↓ jɔw].

De ovan beskrivna processerna förekommer i spontant tal som uppläsning. Dock kan reduktionerna eller leniseringarna som det till stor del handlar om, sägas förekomma i större omfattning eller gå längre i det spontana talet.

Till detta bidrar utan tvekan framförallt två saker: *talhastighet* och *tryck*. Talhastighet kan förvisso mätas på olika sätt; ofta räknas antalet stavelser per sekund. Men det är inte helt lyckat, eftersom hela stavelser kan försvinna i snabbt tal. Jag har inte gjort några exakta undersökningar av talhastigheten, men mitt subjektiva intryck är att det varierar åtskilligt hos samtliga informanter, och att det spontana talet uppnår högre topphastighet än uppläsningen. Talhastighet och svårigheten att fastställa den diskuteras av Helgason (1993:17 f.). Med talhastigheten sammanhänger sannolikt trycket. Snabbt uttalade stavelsesekvenser tycks uttalas med mindre tryck. Också i detta fall förlitar jag mig på mitt subjektiva intryck; det vore också mycket svårt att göra objektiva instrumentella mätningar av tryck – eller betoning – som ju är sammansatta företeelser; jfr Catford (2001:163 ff.). Flera av de ovan beskrivna processerna, som innebär olika slags reduktioner, torde främjas av just högre talhastighet och mindre tryck. Detta stämmer också med min iakttagelse att det spontana talet i stor utsträckning är fonetiskt mer reducerat. Som exempel på långt gången reduktion kan ges *Hvað sagðir þú?* [k^hɸ'sɸ·ðu], *Hvað segirðu?* [k^xɛzɜɸ] och *hérna* [ɜnɛ], som i uppläsningen uttalas [ɸɛtnɛ]. Isolerade och betonade skulle orden snarare uttalas [k^huɸ:ð] [sɸuɸɪɪ] [θuɪ] respektive [k^huɸ:ð] [sɸɛɪɪɸɪ] ([sɸɛɪɪɪ] [θuɪ]).

3 Resultat och slutdiskussion

Syftet med denna uppsats har varit att framlägga ett förslag till hur isländskt uttal kan återges. I undersökningen har de enskilda språkljuden beskrivits, hur de framställs i litteraturen har diskuterats och exempel ur materialet har anförts. Därefter har några fonetiska processer presenterats på samma sätt.

Återstår nu att sammanfatta det förslag som undersökningen har lett fram till, samt att tillämpa detsamma i konstruerade exempel.

Vokaler (i alfabetisk ordning efter grafem):

	<i>kort</i>	<i>lång</i>
<i>a</i>	<i>falla</i> [fɛtɫe]	<i>saga</i> [sɛ:ʉɛ]
<i>á</i>	<i>þáttur</i> [θǫ̥whtʏɾ]	<i>áðan</i> [ɑwðɛn]
<i>au</i>	<i>austur</i> [øʉstʏɾ]	<i>brauð</i> [pɾɔʉð]
<i>e</i>	<i>þverra</i> [θʉɛɾɛ]	<i>þrem</i> [θɾɛɜm]
<i>é</i>	<i>léttá</i> [ljɛhtɛ]	<i>éta</i> [jɛɜtɛ]
<i>ei</i>	<i>seinna</i> [sɛjtnɛ]	<i>veiða</i> [ʉɛjðɛ]
<i>ey</i>	<i>keypti</i> [cɛjftɾ]	<i>eyða</i> [ɛjðɛ]
<i>i</i>	<i>vissi</i> [ʉisɾ]	<i>vita</i> [ʉɾtɛ]
<i>í</i>	<i>bíddu</i> [pɿtɾʏ]	<i>bíða</i> [pɿ:ðɛ]
<i>o</i>	<i>kosta</i> [kʰɔstɛ]	<i>kos</i> [kʰoɛs]
<i>ó</i>	<i>fórst</i> [fɔwst]	<i>fóru</i> [fowɾʏ]
<i>u</i>	<i>hlusta</i> [ɫʏstɛ]	<i>súður</i> [sʏðʉɾ]
<i>ú</i>	<i>úlfur</i> [ʉɫʉɾ]	<i>þrú</i> [θɾuɾ]
<i>y</i>	<i>gylta</i> [cɾɫtɛ]	<i>mýsa</i> [mɿ:se]
<i>ý</i>	<i>ýtti</i> [ɿhtɾ]	<i>ýta</i> [ɿtɛ]
<i>æ</i>	<i>æddi</i> [ǣjtɾ]	<i>æða</i> [ǣjðɛ]
<i>ö</i>	<i>þröstur</i> [θɾœstʏɾ]	<i>fölur</i> [fœɫʏɾ]

*Konsonanter (i alfabetisk ordning efter grafem):*³²

<i>b</i>	<i>bjóða</i> [pjoʉðɛ]	<i>mt</i>	<i>aumt</i> [øʉmʏt]
<i>bb</i>	<i>þabbi</i> [pʰɛpɾ]	<i>n</i>	<i>nafni</i> [nɛpɾnɿ]
<i>d</i>	<i>dæmi</i> [tǣjmɿ]	<i>ng</i>	<i>þing</i> [θɿŋk]
<i>dd</i>	<i>Edda</i> [ɛtɾɛ]	<i>ngi</i>	<i>þingi</i> [θɿŋjɾ]
<i>-ð(-)</i> ³³	<i>þaðan</i> [θɛ:ðɛn]	<i>ngj</i>	<i>lengja</i> [lɛjŋjɾɛ]

³² Här tas ej hänsyn till slutljudsskärpning, som är beroende av ordets ställning i yttrandet. Exempelorden kan tänkas vara uttalade i en bärfras som *Ég segi orðið _____ núna*.

³³ Gíslason & Þráinsson (2000:105) ger två exempel på ðð: *Uðða!*, *Meðða*, som de återger [ʏð:a] resp. [mɛð:a].

-ðk(-)	<i>buðkur</i> [pʏθkvɪ]	<i>nk</i>	<i>hlunka</i> [ɦʊŋkɛ]
f-	<i>fara</i> [fɛːrɛ]	<i>nki</i>	<i>þenki</i> [θɛŋiːɕɪ]
ff	<i>kaffi</i> [kʰɛfɪ]	<i>nkj</i>	<i>þenkja</i> [θɛŋiːɕɛ]
-f	<i>sofa</i> [sɔ̃vɛ]	<i>nn</i>	<i>nenna</i> [nɛnːɛ]
g-	<i>gömul</i> [kø̃mʏ]	<i>nn</i>	<i>seinna</i> [sɛjtnɛ]
-g-	<i>fluga</i> [flʏvʊfɛ]	<i>nt</i>	<i>vanta</i> [vɛntɛ]
gg	<i>Sigga</i> [sɪkːɛ]	<i>p-</i>	<i>piltur</i> [pʰɪtvɪ]
ggi	<i>skeggi</i> [sçɛçɪ]	<i>-pl</i>	<i>epli</i> [ɛhplɪ]
ggj	<i>beggja</i> [pɛçɪ]	<i>-pm</i>	<i>kaupmaður</i> [kʰøʏhpmeðvɪ]
gí-	<i>gína</i> [çɪːnɛ]	<i>-pn</i>	<i>opna</i> [ɔ̃hpɛ]
gj-	<i>gjalda</i> [çɛltɛ]	<i>-pp</i>	<i>sleppa</i> [stlehpe]
gt	<i>sagt</i> [sɛxt]	<i>-ps</i>	<i>snaps</i> [stnɛfs]
h	<i>hestur</i> [hestvɪ]	<i>-pt</i>	<i>æpti</i> [ǣftɪ]
hé	<i>hér</i> [çɛ̃ɜɪ]	<i>r-</i>	<i>reyna</i> [ɪɛjnɛ]
hj	<i>hjör</i> [çø̃ɜɪ]	<i>-r(-)</i>	<i>vera</i> [vɛ̃ɜɪ]
hl	<i>hlæja</i> [ɦɛjːɛ]	<i>-rl(-)</i>	<i>þyrlla</i> [θɪrlɛ, θɪrlɛ]
hn	<i>hníga</i> [nɪːvɛ]	<i>-rn(-)</i>	<i>börn</i> [pœtn, pœrtɪ]
hr	<i>hræða</i> [ɦɛjðɛ]	<i>rk</i>	<i>orka</i> [ɔ̃kɛ, ɔ̃kɛ]
j	<i>jörð</i> [jœɪð]	<i>rp</i>	<i>harpa</i> [hɛrpe, hɛrpe]
k-	<i>kalla</i> [kʰɛtlɛ]	<i>rr</i>	<i>þverra</i> [θvɛrːɛ]
-k-	<i>taka</i> [tʰɛːkɛ]	<i>rs</i>	<i>þvers</i> [θvɛs, θvɛrs]
ki-	<i>Kína</i> [çʰɪːnɛ]	<i>rt</i>	<i>þvert</i> [θvɛɾt, θvɛrt]
kj-	<i>kjósa</i> [çʰowse]	<i>s-</i>	<i>sá</i> [sqw]
kk(-)	<i>þakka</i> [θɛhke]	<i>-s(-)</i>	<i>vís</i> [vɪrs]
-kl	<i>jökli</i> [jœhklɪ]	<i>(-)sl(-)</i>	<i>hvísla</i> [kʰvɪstlɛ]
-km	<i>drakma</i> [tɪhkmɛ]	<i>(-)sn(-)</i>	<i>býsna</i> [pɪstnɛ]
-kn	<i>sakna</i> [sɛhknɛ]	<i>-ss(-)</i>	<i>viss</i> [vɪsː]
kkt	<i>gakkta</i> [kɛxtvɪ]	<i>t-</i>	<i>tala</i> [tʰɛːlɛ]
ks	<i>loks</i> [lɔ̃ks, lɔ̃xs]	<i>-t(-)</i>	<i>rata</i> [ɪɛːtɛ]
kt	<i>taktu</i> [tʰɛxtvɪ]	<i>-tl(-)</i>	<i>katli</i> [kʰɛhtlɪ]
l	<i>líta</i> [lɪːtɛ]	<i>-tm(-)</i>	<i>rytmi</i> [ɪhtmlɪ]
ll	<i>fylla</i> [fɪtlɛ]	<i>-tn(-)</i>	<i>vatn</i> [vɛhtɪn]
m(m)	<i>mamma</i> [mɛmːɛ]	<i>-x(-)</i>	<i>sex</i> [sexs]
mk	<i>aumka</i> [ø̃vmkɛ]	<i>þ-</i>	<i>þorn</i> [θɔ̃tn]
mp	<i>hempa</i> [hɛmpɛ]	<i>-þ-</i>	<i>íþrótt</i> [iθrøwht]

Utifrån undersökningen kan följande normaliserade konsonantschema uppställas:

	<i>bilabial</i>	<i>labiodental</i>	<i>dental</i>	<i>alveolar</i>	<i>palatal</i>	<i>velar</i>	<i>glottal</i>
<i>klusil</i>	p ^h p hp		t ^h t ht	ɾ ɾ	ç ^h ç hç	k ^h k hk	ʔ –
<i>frikativa</i>		f	θ	ʃ ʃ	ç	x	h h
<i>sibilant</i>				s –			
<i>approximant</i>		– v	–, ɸ	ɹ	– j	– w	
<i>nasal</i>	m̥ m	– n̥	n̥, n		ɲ ^j ɲ ^j	ŋ ɲ	
<i>tremulant</i>				ɾ ɾ			
<i>lateral</i>				ɬ, l			

Tabell 2. Förslag till normaliserat fonetiskt konsonantschema.

I schemat i tabell 2 har de mer sporadiskt förekommande ljuden uteslutits, t.ex. [z], [b], [g], samt de tonande frikativorna, som förekommer sporadiskt istället för motsvarande approximant. Däremot har jag funnit det motiverat att ha med [r], [ɾ], [ɹ], [ʃ] och deras tonlösa motsvarigheter, emedan samtliga ofta förekommer i materialet, dock olika mycket i det spontana talet och i uppläsningen. Det är inte självklart att [ɲ^j], [ɲ^j] skall tagas med i uppställningen – de är ju velara nasaler med en *dragnig i palatal riktning* mot slutet av artikulationen, inte *palatala* nasaler [ɲ^j], [ɲ].

I vokalöversikten ovan saknas [ø], [ɘ]. De förekommer förvisso inte helt sällan i materialet – särskilt [ø] är rätt vanligt, men endast sporadiskt istället för [y] respektive [i] i ändelser.

Processer på ord- och frasnivå (benämningarna är förkortade jämfört med 2.2)

Fricering av r (+ slutljudsskärpning)	<i>fyrir</i> [fɪ:ɹɹ̥]
Nasalassimilationer och -bortfall	<i>Komdu!</i> [k ^h ɔ̃ntv], <i>bankans</i> [pɔ̃wɲkēs], <i>einsog</i> [ēsɔ], <i>landið</i> [lɛ̃tɹð]
Avtoning före initial tonlös frikativa	<i>maður fór</i> [mɛ̃:ðvɹ fowɹ], <i>það fór</i> [θɛ̃:θ fowɹ]
Toning av frikativa formord	<i>fyrir</i> [vɪ:ɹɹ̥], <i>þar</i> [ðɛ̃:ɹ̥], <i>hún</i> [(h)u:ɹ]
Slutljudsskärpning	<i>nesi</i> [nɛ̃ɜ̃sɹ], <i>bátur</i> [pɔ̃wtvɹ], <i>vel</i> [vɛ̃ɜ̃ɬ]
Bortfall av intervokalisk approximant	<i>bagall</i> [pɛ̃:etɬ], <i>neðan</i> [nɛ̃ɜ̃ɛn], <i>ofan</i> [õɜ̃ɛn]
Bortfall av approximant efter sonorant	<i>rétt</i> [ɹɛht], <i>sjálfur</i> [sjɔ̃wlvɹ], <i>verða</i> [vɛɹɛ]
Bortfall av approx. före konsonant	<i>hafði</i> [hɛ̃ðɹ], <i>niðri</i> [nɪɹ, nɪɹ]
Bortfall av approx. efter tonl. kons.	<i>hvað</i> [k ^h ɛ̃:ð], <i>sér</i> [sɛ̃ɜ̃ɹ], <i>því</i> [θi(ɹ)]
Bortfall av final ordkonsonant	<i>húsið</i> [hu:si]

Trekonsonantregeln	<i>prests</i> [p ^h tɛsː], <i>barns</i> [pɛsː]
Bortfall av initial frikativa i formord	<i>þín</i> [iːn], <i>hún</i> [uːn]
Elision vid hiatus	<i>hitti hana ekki</i> [hɪht ɛn ɛhçɪ]
Bortfall av vokal mellan konsonanter	<i>svólitíð</i> [svœ̯ltið], <i>geturðu bara</i> [çetɹ pɹɛ]

Vilken är då skillnaden mellan det här föreliggande förslaget och de framställningar som anförs i undersökningen?

Till de viktigare hör följande:

1. En konsekvent användning av IPA.
2. De ”långa vokalerna” som här beskrivs som svävande diftonger.
3. Approximanter istället för tonande frikativor.
4. Ett lämpligare sätt att återge långa och korta diftongers kvantitet.
5. En mer nyanserad bild av hur *r* kan realiseras.

Min hypotes har varit att många framställningar bygger på en etablerad tradition snarare än på analys av verkliga data, samt att traditionen styrs av vad som anses vara fonologiskt distinkt eller redundant. Har hypotesen bekräftats av undersökningen?

Den frågan låter sig inte besvara med ett enhetligt ja eller nej. Dock tycker jag mig kunna konstatera en övervikt för *ja*. Det finns flera fall där en tradition tycks ha fått styra transkriptionen och beskrivningen. Inte minst gäller det de ”långa vokalerna”, som transkriberas och beskrivs på samma sätt som de korta allofonerna av respektive fonem. I de fall där det i anmärkningar framkommer att vokalerna i sina långa realisationer uttalas som diftonger, men de i det normaliserade systemet likväl beskrivs som monoftonger blir det än mer uppenbart att normaliseringen inte bygger på den, förmodligen auditiva, analys som ligger bakom anmärkningarna. I flera av mina referenser ges således ungefär samma bild av de ”långa vokalerna”, men den har fått stå tillbaka för en beskrivning som kan vara grundad på tradition, fonologi och förenklingsiver.

I fråga om de tonande frikativorna, som i denna framställning ersätts av approximanter, kan en liknande förklaring tillgripas. I en fonologisk beskrivning eftersträvas symmetri, vilket bättre åstadkoms om det i systemet finns tonlösa och tonande frikativor, än om de tonande frikativorna ersätts av approximanter. Detta blir tydligt inte minst hos Kristinsson (1988:20 f.) där samtliga konsonanter (utom [s] och [h]) delas in par, åtskilda endast med fonationen (för klusiler postaspirationen). Möjligen kan det också spela in att approximanter inte är en lika väletablerad kategori som

frikativor. Landsmålsalfabetet saknar, trots sin stora teckenmängd, särskilda tecken för approximanter. Därtill kommer att IPA:s benämning *approximant* är rätt ny; den äldre benämningen är *friktionslös kontinuant*, som kan kännas en aning otymplig och teknisk.

Varför *r* av de flesta beskrivs endast som tremulant kan ha olika skäl beroende på arbetets art och användningsområde. I ett pedagogiskt sammanhang kan det vara motiverat att sätta upp ett högt "mål", som studenten kan sikta mot och försöka att uppnå. Ett annat skäl kan vara att tremulanter anses bättre eller finare än "tapar", frikativor och approximanter. Att verkliga tremulanter förekommer framgår tydligt av undersökningen, men den visar också att tremulanterna inte är tillnärmelsevis så vanliga som många framställningar ger sken av.

Att IPA inte används konsekvent kan ha olika anledningar. En av dem ges av Kristinsson (1988:7), nämligen att närma transkriptionen till ortografin. Jag har istället funnit det lämpligare att närma transkriptionen till det uttal den återger. En annan anledning tycks vara anslutning till olika traditionella transkriptionssystem. Detta är – särskilt i ett internationellt perspektiv – direkt olämpligt, då det ställer större krav på läsaren. Detta är – tyvärr – inte unikt för isländsk fonetik. T.ex. använder Elert (2000) Landsmålsalfabetets tecken [u:] för svenskt långt *u* och [h] för "bakre *sj*-ljud". Det senare är förvisso ett IPA-tecken, men det ligger utanför konsonanttabellen och definieras som samtidigt [j] och [x] (se bilaga 1). Elert (2000:76 f.) har dock rätt i att detta "*sj*-ljud" varierar åtskilligt – både i fråga om tung- och läppställning. Detta gör förstås [h] än mindre lämpligt, eftersom det krävs en detaljerad transkription för att återge dessa variationer. Också Riad (2002:13) använder tecknet [h] (även fonematiskt /h/); [h] definierar han som en tonlös velar frikativa. För denna artikulation har IPA tecknet [x], och någon fonetisk (eller annan) anledning att inte använda [x] ser jag inte. Riad (a.st.) tillägger att frikativan ofta är labialiserad. Detta kan återges [x^w], vilket ger en långt genomskinligare transkription än det mer svårtydda [h], som dessutom används uteslutande för att återge den svenska frikativan (jfr IPA 1999:22; jfr även Landsmålsalfabetets med [h] likvärdiga tecken [ʃ]).

Av de fonetiska processerna, eller variationerna, tycks flera inte ha varit kända så länge. Vissa har uppmärksammats först av Helgason (1993), eller i någon enstaka tidigare undersökning. Andra har däremot uppmärksammats av samtliga verk som tar upp uttal i sammanhängande tal.

Då denna uppsats är rätt bred, har det inte varit möjligt att detaljgranska olika företeelser på det sätt som hade varit önskvärt. Däremot har vissa intressanta detaljer

noterats, som väl förtjänar att undersökas utförligare. En sådan detalj är hur *r*, *hr* realiseras i olika kontexter, talstilar/talshastigheter och dialekter, och hos olika talare.

En annan detalj att studera vidare är "tonlösa" nasaler, som vid flera tillfällen är helt tonande, vid andra tillfällen knappt hörbara. Förslagsvis kunde en sådan studie omfatta också övriga sonoranter. Att sonoranter som förväntas vara tonlösa uttalas tonande har jag inte sett uppmärksammas i den litteratur som jag har tagit del av.

Prosodin är ett område, som helt har utelämnats i denna undersökning, men som givetvis förtjänar att undersökas. En sådan undersökning bör lämpligen göras på spontant tal.

4 Litteratur

Árnason, Kristján. 1980: *Íslensk málfræði — Kennslubók handa framhaldsskólum — Seinni hluti*. Reykjavík

Árnason, Mördur. 2002 (3. uppl.): *Íslensk orðabók — A–L*. Reykjavík

Benediktsson, Hreinn. 1962: "Íslensk språk" I: *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid från vikingatid till reformationstid*, band 7. Malmö

Bérkov, Valerij Pavlovic & Árni Böðvarsson. 1962: *Íslensk-rússnesk orðabók*. Moskva

Blöndal, Sigfús. 1920–24: *Íslensk-dönsk orðabók — Islandsk-dansk ordbog*, Reykjavík
— & Ingeborg Stenmann. 1953 (2. uppl.) *Praktisk lærebog i islandsk nutidssprog*. København

Catford, J[ohn] C[unnison]. 2001: *A Practical Introduction to Phonetics*. Oxford

Einarsson, Stefán. 1927: *Beiträge zur Phonetik der isländischen Sprache*. Oslo

—. 1945 (1986): *Icelandic — Grammar Texts Glossary*. Baltimore & London

Elert, Claes-Christian. 2000: *Allmän och svensk fonetik*. Stockholm

Eriksson, Manne. 1961: *Svensk ljudskrift 1878–1960: en översikt över det svenska landsmålsalfabetets utveckling och användning huvudsakligen i tidskriften Svenska landsmål*. Stockholm

Eskeland, Ivar & Kolbjørn Heggstad & Magnús Stefánsson. 1967: *Lærebok i islandsk*. Oslo

Fries, Ingegerd. 1976 (1997): *Lärobok i nutida isländska — Kennslubók i nútíma íslensku*. Arlöv

Gíslason, Indriði & Höskuldur Þráinsson. 2000: *Handbók um íslenskan framburð*. Reykjavík

Goodwin, H. Buergel. 1905: "Det moderna isländska ljudsystemet" I: *Svenska Landsmål och Svenskt Folklif*. Uppsala

—. 1908: "Utkast till systematisk framställning av det moderna isländska uttalet" I: *Svenska Landsmål och Svenskt Folklif*. Uppsala

Guðmundsson, Valtýr. 1922: *Islandsk grammatik — Islandsk nutidssprog*. København

Helgason, Pétur. 1993 (2. uppl.): *On Coarticulation and Connected Speech Processes in Icelandic*. Reykjavík

—. 2002: *Preaspiration in the Nordic Languages — synchronic and diachronic aspects*. Stockholm

Holm, Gösta & Aðalsteinn Davíðsson. 1982: *Svensk-isländsk ordbok — Sænsk-íslensk orðabók*. Göteborg

- Indriðason, Þorsteinn G. 2001: "Hljóðkerfisfræði" I: Þórunn Blöndal & Heimir Pálsson (red.), *Alfræði íslenskrar tungu*. Reykjavík
- IPA. 1999 (omtryckt 2001): *Handbook of the International Phonetic Association — A Guide to the Use of the International Phonetic Alphabet*. Cambridge
- Jóhannesson, Kristinn. 1999: *Isländsk grammatik*. Göteborg
- Kohler, Klaus. 1999: "German" I: *Handbook of the International Phonetic Association — A Guide to the Use of the International Phonetic Alphabet*. Cambridge
- Konráðsson, Sigurður & Eiríkur Rögnvaldsson. 2001: "Hljóðfræði" I: Þórunn Blöndal & Heimir Pálsson (red.), *Alfræði íslenskrar tungu*. Reykjavík
- Kress, Bruno. 1982: *Isländische Grammatik*. München
- Kristinsson, Ari Páll. 1988 (3. uppl., omtryckt 1999): *The Pronunciation of Modern Icelandic — A brief Course for Foreign Students*. Reykjavík
- Ófeiggsson, Jón. 1920–24: "Træk af moderne islandsk lydlære." I: Sigfús Blöndal *Íslensk-dönsk orðabók — Islandsk-dansk ordbog*, Reykjavík
- Óskarsson, Veturliði. 2001: "Málsaga" I: Þórunn Blöndal & Heimir Pálsson (red.), *Alfræði íslenskrar tungu*. Reykjavík
- Pétursson, Magnús. 1976: *Drög að almennri og íslenskri hljóðfræði*. Reykjavík
- . 1978a: *Drög að hljóðkerfisfræði*. Reykjavík
- . 1978b: *Isländisch — Eine Übersicht über die moderne isländische Sprache mit einem kurzen Abriss der Geschichte und Literatur Islands*. Hamburg
- Ragnarsson, Baldur. 1969: *Íslensk hljóðfræði — Málið I*. Reykjavík
- Riad, Tomas. 1997: *Svenskt fonologikompendium*. Institutionen för nordiska språk, Stockholms universitet (Även, med vissa skillnader, <http://www.nordiska.su.se/personal/riad-t/SvensktFonologikompendium.pdf>)
- . 2002: *Artikulatorisk fonetik*. Institutionen för nordiska språk, Stockholms universitet: <http://www.nordiska.su.se/personal/riad-t/ArtikulatoriskFonetik.pdf>)
- Thráinsson, Höskuldur. 1994: "6. Icelandic" I: Ekkehard König & Johan van der Auwera (red.) *The Germanic Languages*. London & New York
- Þráinsson, Höskuldur & Kristján Árnason. 2001: "Íslenskar mállýskur" I: Þórunn Blöndal & Heimir Pálsson (red.), *Alfræði íslenskrar tungu*. Reykjavík

❖ κολοφών

Text och transkription är satta med *Berling Antiqua* 11/16, rubriker med *Gill Sans MT* 11/15, och Landsmålsalfabetet med *Dialekt Uni* 10/16.

